

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Monika Červinková

**Důvody růstu nesezdaného soužití v ČR aneb
proč dnes lidé nevstupují do manželství**

Bakalářská práce

Praha 2012

Autor práce: **Monika Červinková**

Vedoucí práce: **Mgr. Karolína Dobiášová**

Rok obhajoby: **2012**

Bibliografický záznam

ČERVINKOVÁ, Monika. *Důvody růstu nesezdaného soužití v ČR aneb proč dnes lidé nevstupují do manželství*. Praha, 2012. 64 s. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií. Vedoucí práce Mgr. Karolína Dobiášová.

Abstrakt

Bakalářská práce „Důvody růstu nesezdaného soužití v ČR aneb proč dnes lidé nevstupují do manželství“ pojednává o okolnostech, které mohly mít vliv na nárůst existence nesezdaného soužití v České republice po roce 1989, a zjišťuje důvody nesezdaných párů pro volbu tohoto typu soužití. Nejprve přináší přehled teorií, které vysvětlují změny v rodinném chování – jejichž součástí je i rozšíření nesezdaných soužití – ve vyspělých společnostech v druhé polovině 20. století. Ty zdůrazňují hlavně hodnotové a ekonomické příčiny. Dále definuje nesezdané soužití a jeho dvě podoby: soužití předmanželské a alternativu manželství. Vymezuje vývoj nesezdaného soužití na našem území v celkovém kontextu proměn rodinného chování po roce 1989. Na základě teorií se práce zaměřuje na hodnotu manželství – ta je v naší společnosti stále vysoká – a také na dřívější a současnou politiku státu a z ní vyplývající zvýhodnění manželství či nesezdaného soužití. Ačkoliv nesezdané soužití není před manželstvím zvýhodněno, podpora manželství klesla. Zabývá se i rozdíly mezi oběma soužitími, které plynou z právních úprav. Právní řád ovlivněný tradičním pojetím rodiny a vztahů mezi mužem a ženou nechrání neformální svazky tak jako instituci manželskou. Poslední část práce vychází z rozhovorů s nesezdanými páry a představuje jejich důvody pro život v nesezdaném soužití. Ty se dají rozdělit do dvou skupin – tak jako nesezdané soužití.

Abstract

Bachelor thesis „Reasons of increasing cohabitation in the Czech Republic or why people don't get married nowadays“ deals with circumstances that could have influenced increase of cohabitation in Czech republic after 1989 and is searching reasons of unmarried couples for favouring this type of relationship. It brings an overview of theories that explains changes in family behaviour – part of which is also

expansion of cohabitation – in developed societies existing in second half of 20th century. These emphasize mainly economical and cultural reasons. Furthermore it defines cohabitation and its two types: premarital cohabitation and cohabitation as alternative of marriage. The work describes evolution of cohabitation in our area in context of changes of family behaviour after year 1989. Considering theories it focuses on value of marriage – which is still high in our society – and also on former and recent state policy that influence expediency of marriage and cohabitation. Despite the fact that cohabitation is not made more favourable than marriage, supporting of marriage decreased. It is also searching differences between both types of relationships in connection to law issues. The law is influenced by traditional vision of family and relations between man and women thus it is not protecting informal bonds as much as marital institution. The last part of work is based on interviews with unmarried couples and presents their reasons for cohabitation. These can be divided into two groups as cohabitation itself.

Klíčová slova

nesezdané soužití, manželství, proměny rodiny (proměny rodinného chování), druhý demografický přechod, rodinná politika, sňatečnost, mimomanželská plodnost

Keywords

cohabitation, marriage, changing family, second demographic transition, family policy, marriage rate, non-marital fertility

Rozsah práce: 102 110 znaků s mezerami

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 18. 05. 2012

Monika Červinková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí své práce Mgr. Karolíně Dobiášové za odbornou pomoc a cenné rady při zpracování práce. Dále mým respondentům za jejich důvěru a ochotu věnovat mi svůj čas. Rodině a přátelům děkuji za podporu.

Institut sociologických studií Projekt bakalářské práce

Předpokládaný název práce: Důvody růstu nesezdaného soužití v ČR aneb proč dnes lidé nevstupují do manželství

Autor: Monika Červinková

Konzultant: Mgr. Karolína Dobiášová

Vymezení předmětu zkoumání a strukturace výzkumného tématu

V současnosti se po celém světě čím dál tím více prosazují různé „netradiční“ formy rodinného života. V západních zemích se nové legitimní vzorce rodinného chování začaly objevovat už v 60. letech minulého století. Změny, ke kterým došlo, jsou souhrnně označovány jako druhý demografický přechod. Jednou z důležitých proměn je nárůst existence nesezdaného soužití, se kterou souvisí řada dalších změn. Například snížení sňatečnosti, zvýšení průměrného věku svobodných snoubenců a také nárůst počtu dětí narozených mimo manželství.

V naší zemi začalo k těmto změnám docházet až po revoluci v roce 1989. Dříve bylo u nás téměř nemyslitelné, aby spolu dva lidé žili nesezdaně, bez manželského svazku. Ještě více nepředstavitelné bylo, aby partneři zůstávali nesezdaní, pokud spolu měli nebo očekávali dítě. Tradiční posloupnost začínala uzavřením sňatku, následovalo společné bydlení a narození dítěte. Dnes je takové pořadí spíše výjimkou. Naopak naprosto běžná, a čím dál častější jsou nesezdaná soužití, která jsou již společností většinou dobře, nebo alespoň bez problémů přijímána. „*Případné narození dítěte mimo manželství není již považováno za ‚sociálně nepřijatelné‘ (i když stále není vnímáno jako běžné).*“ [Vymětalová 2000: 126] A možná proto, bývá pro nesezdané páry právě narození dítěte častým impulsem k uzavření sňatku.

Nyní je u nás nesezdané soužití nejčastější formou partnerského soužití hned po manželství. Informace o jeho počtech jsou zjišťovány ze Sčítání lidu, domů a bytů od roku 1961. Celkový zjištěný počet nesezdaných soužití se mezi lety 1961 až 2001 více než ztrojnásobil (ze 40 tisíc na 125 tisíc). [ČSÚ 2004] Oproti nesezdanému soužití počet ročně uzavíraných sňatků, který se od roku 1961 pohyboval okolo 85 tisíc (+/- 10 tisíc), od roku 1973 klesá. V roce 2011 bylo uzavřeno 45 tisíc sňatků. [ČSÚ 2011, ČSÚ 2012]

Ve své bakalářské práci se budu věnovat důvodům, které dnes vedou lidi k tomu, aby žili v nesezdaném soužití. To je definováno jako „*soužití dvou jedinců*“

opačného pohlaví, kteří žijí ve svazku podobném manželství, to je mají spolu intimní sexuální vztahy, společně bydlí a společně hospodaří, avšak nejsou oficiálně sezdáni.“
[Rabušic 2001: 193]

V souvislosti s nesezdaným soužitím hovoříme nejčastěji o **dvou typech**. Prvním z nich je **předmanželské soužití**, které je partnery bráno jako zkouška, jak to bude v manželství fungovat. Druhým typem je nesezdané soužití jako **alternativa manželství**. [Chaloupková, Šalamounová 2004: 15] Z průzkumu „Mladá generace 1997“ vyplývá, že dvě třetiny mladých (68,2 %) chtějí nejdříve žít v nesezdaném soužití na zkoušku, než vstoupí do manželství a „pouze“ 9 % počítá s nesezdaným soužitím jako celoživotní strategií. 20,6 % chce vstoupit do manželství bez předchozího soužití a 2,2 % chce žít bez stálého partnera. Ženy o něco více zastávají varianty nesezdaného soužití na zkoušku a manželství a u mužů je zase o něco vyšší procento u variant trvalého nesezdaného soužití a životu bez stálého partnera. [Hamplová 2000: 68–69] Plány do budoucna a pozdější realita se ale mohou lišit.

Teoretická východiska

Teorie druhého demografického přechodu

S konceptem druhého demografického přechodu přišli v roce 1986 demografové Ron Lesthaeghe a Dirk van de Kaa. Jeho hlavním rysem je pokles plodnosti pod úroveň přirozené reprodukce. [Rabušic 2001: 176–177] Jako druhý demografický přechod jsou označovány změny, ke kterým docházelo v západoevropských zemích již v druhé polovině 60. let minulého století. Zatímco v těchto zemích docházelo ke změnám pozvolna, tak jak se postupně vyvíjela a přetvářela celá společnost, u nás došlo vlivem revolučních změn ke změnám demografickým během několika let v 90. letech. Výrazně se totiž změnily podmínky pro demografickou reprodukci spočívající jak ve větší otevřenosti a svobodě společnosti, tak v prohlubujících se nerovnostech. [Kučera 2000: 13–14]

Druhý demografický přechod je jev, který nastal po celém „civilizovaném“ světě a následující teorie se ho snaží vysvětlit.

Normativní teorie

Normativní teorie poukazuje na posun v hodnotách a preferencích lidí ve společnosti. [Hamplová 2006: 15] Za nové klíčové hodnoty jsou považovány sekularizace,

individualismus a rovnost postavení mužů a žen ve společnosti. Autorem normativní teorie je např. Ronald Inglehart. Inglehart tvrdí, že v moderní společnosti došlo k poklesu ekonomických vlivů a lidské chování začaly více ovlivňovat hodnoty. Konkrétně došlo k přesunu od „materialistických“ (fyzický blahobyt a bezpečí) k „postmaterialistickým“ (kvalita života) hodnotám. Generace, které nezažily druhou světovou válku a vyrůstaly tak v materiálním dostatku, vnímají blahobyt a bezpečí jako něco samozřejmého, a proto věnují „materialistickým hodnotám“ menší pozornost a soustřeďují se na hodnoty jako je vlastní seberealizace nebo osobní svoboda. Tento přesun byl také umožněn díky bohatství moderních společností (ekonomickým růstem po 2. sv. válce) a rozvoji sociálního státu. [Inglehart 2008: 130–131] Rodina a rodinné hodnoty patří do „materialistických hodnot“, protože souvisí s potřebou bezpečí a nesezdané soužití či život bez stálého partnera do „postmaterialistického“ způsobu života. Rozvoj sociálního státu vyvlastnil rodině její „ochrannou“ funkci a mladé generace proto nemusí dbát na „vytváření primárních vazeb a stálých vztahů. Můžou si naopak dovolit klást větší důraz na nezávislost, seberealizaci a sebevyjádření, a vyhovuje jim proto nesezdané soužití, které s sebou nese méně závazků než manželství.“ [Hamplová 2003: 10]

Teorie individualizace

Individualizace je proces řízený hodnotou individualismu. Pro potřeby své bakalářské práce jsem vybrala pojetí individualizace Loeka Halmana, který chápe individualizaci jako proces, „ve kterém dochází k oslabování významu tradičních hodnot a ve kterém naopak roste význam individuálních rozhodnutí týkajících se hodnot a norem chování. Individualismus je pak dle Halmana soustředěn na otázku vlastního sebe-rozvoje, která je kritériem pro všechna rozhodnutí.“ [Biler 2008: 7] Moderní lidé proto volí takový způsob života, který jim dovoluje rozhodovat se nezávisle a vyhýbat se závazkům, které by je dlouhodobě omezovaly. Individualismus je umožněn díky rozšiřování sociálního státu, který přebírá a oslabuje funkce rodiny. Tomu se přizpůsobují rodinné vazby – v této souvislosti se můžeme setkat s pojmem „dočasně sjednaná rodina“ od U. Becka. [Biler 2008: 10, Hamplová 2003: 10]

Teorie racionální volby

Teorie racionální volby poukazuje na „změnu objektivních (zvláště ekonomických) podmínek.“ [Hamplová 2006: 15] Zdůrazňuje vliv vnějších podmínek, struktury společnosti na jednání jednotlivce. Předchozí demografické chování se stalo

ekonomicky náročnější, a proto došlo k posunu v chování, lidé byli ke změně donuceni vnějšími podmínkami. Zde se tedy věnuje pozornost faktorům, které vstupu do manželství brání a podporují tak existenci nesezdaných soužití a těm, které vstup do manželství podporují a snižují tak tendenci setrvat pouze v nesezdaném soužití. „*Teorie racionální volby tak představují druhý pól v sociodemografickém výzkumu a na rozdíl od normativních teorií zdůrazňují spíše to, co lidé můžou, než to, co chtějí.*“ [Hamplová 2003: 12]

Teorie směny

S teorií racionální volby úzce souvisí teorie směny. Na teorii ekonomické směny založil své vysvětlení chování na sňatkovém trhu a vzniku nesezdaného soužití G. S. Becker (1991). Za toto ekonomické vysvětlení lidského chování dostal v roce 1992 Nobelovu cenu. Becker ve své teorii vychází z hypotézy, že muži a ženy spolu při sňatku obchodují. Partneři se berou proto, že sňatkem (obchodem) získávají více, než kdyby zůstali svobodní (neobchodovali). V 70. letech 20. století však nastala změna. Celkové zisky z manželství se začaly snižovat, neboť ženy začaly více participovat na trhu práce, čímž zvýšily své výdělků a také ekonomickou nezávislost. A čím méně přináší sňatek výhod, tím více je žití v nesezdaném soužití atraktivnější. Výběr partnera (obchod) je tedy váhavější a trvá déle. [Hamplová 2003: 12–13, Rabušic 2001: 197–198]

Cíle práce

Hlavním cílem mé bakalářské práce bude zjistit, co obecně přispělo/mohlo přispět k růstu počtu nesezdaných soužití u nás. Předpokládám, že vliv bude mít uvolnění poměrů po roce 1989 a legislativní změny v oblasti rodinné politiky např. snížení různých výhod sezdaným pářům. Dále bych chtěla na základě kvalitativního výzkumu zjistit některé konkrétní důvody pářů žijících v nesezdaném soužití.

Tyto hlavní cíle jsou pro realizaci rozděleny do dílčích operativních podcílů:

- Vymezit vývoj problematiky nesezdaného soužití u nás v celkovém kontextu proměn rodinného chování.
- Vysvětlit, jaké změny se v průběhu růstu nesezdaného soužití zavedly, jaké jsou výhody a nevýhody manželství/nesezdaného soužití dané státem.
- Zjistit, jaké strukturální faktory (vnější podmínky) mohly mít na růst nesezdaného soužití vliv, pomocí analýzy legislativních dokumentů.

- Pomocí polostrukturovaných rozhovorů zjistit důvody pro život v nesezdaném soužití u konkrétních nesezdaných párů. Výhody a nevýhody manželství/nesezdaného soužití z pohledu jednotlivců.
- Určit z provedených rozhovorů nakolik se objevují strukturální vlivy v pohledu jednotlivců, a nakolik jsou to spíše individuální důvody. A do jaké míry tedy odpovídají příčiny bytí v nesezdaném soužití normativním teoriím či teorii racionální volby.

Výzkumné otázky

Dosažení výše zmíněných cílů by mělo přinést odpovědi na následující výzkumné otázky:

- Jaké vnější okolnosti mohly mít vliv na růst nesezdaného soužití u nás?
- Jaké jsou výhody a nevýhody manželství/nesezdaného soužití dané státem?
- Jaké byly konkrétní důvody párů žijících v nesezdaném soužití pro tento druh „svazku“?
- Jaké jsou výhody a nevýhody manželství/nesezdaného soužití z pohledu jednotlivců?
 - Doplnující podotázka: Jak jsou podle nich vnímáni okolím?
- Do jaké míry měly pravděpodobně na rozhodnutí párů být v nesezdaném soužití vliv vnější faktory (politika státu, ekonomické faktory, větší tolerance)?
- Do jaké míry měly na rozhodnutí párů být v nesezdaném soužití vliv ostatní „emocionální“ důvody (např. postoje, zkušenosti, neochota vázat se apod.)?

Metody a prameny

Na základě **analýzy dat a dokumentů**, konkrétně statistických pramenů a legislativních dokumentů České republiky od roku 1989, zpracuji vývoj nesezdaného soužití u nás, jeho legislativní vymezení a proměny v politice státu, které mohly mít na jeho rozšíření vliv. Dále budu pracovat s odbornými publikacemi a sociologickými šetřeními zabývajícími se tímto tématem.

V druhé části budu vycházet z vlastního výzkumu. Výzkum uskutečním metodou **polostandardizovaných rozhovorů** s partnery, kteří spolu žijí nesezdaně. Výběr respondentů bude z definice nesezdaného soužití podmíněn společným

hospodařením. Jako další podmínku jsem si stanovila, že toto soužití musí trvat minimálně rok. Rozhovory budou, pokud to bude možné, s oběma partnery a zvláště, z důvodu předpokládané větší otevřenosti a možnému zkreslení informací, kdyby byl rozhovor prováděn s oběma partnery zároveň. Výběr bude nepravděpodobnostního charakteru. Předběžně plánuji okolo osmi rozhovorů, konečný počet zvolím podle toho, jak moc budou aktéři otevření a rozhovory kvalitní.

Základní literatura k tématu

BECKER, Gary S. *A Treatise on the Family*. Enlarged edition. Cambridge: Harvard University Press, 1991. 424 s. ISBN 0-674-90698-5.

BILER, Stanislav. Sociální a politické konsekvence procesu individualizace. Brno, 2008. 85 s. Diplomová práce. MU FSS. Dostupné z WWW: <www.is.muni.cz/th/78585/fss_m/BILER_Diplomova_prace.doc>.

ČSÚ [online]. 23. 12. 2004, 26. 10. 2006 [cit. 2011-10-31]. Faktická manželství v datech Sčítání lidu, domů a bytů 2001. Dostupné z WWW: <<http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/p/4125-04>>.

ČSÚ [online]. 2011 [cit. 2011-10-31]. Obyvatelstvo - roční časové řady. Dostupné z WWW: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/obyvatelstvo_hu>.

ČSÚ [online]. 13. 03. 2012 [cit. 2012-04-19]. Pohyb obyvatelstva - 1. až 4. čtvrtletí 2011. Dostupné z WWW: <<http://czso.cz/csu/csu.nsf/informace/coby031312.doc>>.

HAMPLOVA, D. *Vstup do manželství a nesezdaného soužití v České republice po roce 1989 v souvislosti se vzděláním*. Praha: SOÚ AV ČR, 2003. 52s. ISBN: 80-7330-029-X. Dostupné z WWW: <http://studie.soc.cas.cz/upl/texty/files/198_03-4%20text%20pro%20tisk.pdf>.

HAMPLOVÁ, D.: Postoje k manželství a rodičovství. In: Fialová, L. et al.: *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 67–98. ISBN 80-85850-87-7.

HAMPLOVÁ, D.: Sňatečnost, nesezdaná soužití a veřejné mínění. In: Kocourková, J., Rabušic, L. (eds.): *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný?: proměny reprodukčního chování a možnosti rodinné politiky z hlediska postojů české veřejnosti*. Praha: UK, 2006, s. 12-19. ISBN 80-86561-93-3.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. 408 s. ISBN 80-7367-040-2.

CHALOUPKOVÁ, Jana; ŠALAMOUNOVÁ, Petra. *Postoje k manželství, rodičovství a k rolím v rodině v České republice a v Evropě* [online]. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2004 [cit. 2011-11-06]. Dostupné z WWW: <http://studie.soc.cas.cz/upl/texty/files/210_1chalou47%20pro%20tisk.pdf>. ISBN 80-7330-062-1.

INGLEHART, Ronald F. Changing Values among Western Publics from 1970 to 2006. *West European Politics*, [online]. January–March 2008, 31, 1-2, [cit. 2011-12-10]. s. 130-146. Dostupný z WWW: <<http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/01402380701834747>>. ISSN 0140-2382.

KUČERA, M.: Demografické chování mladých lidí v České republice, jeho sledování v průzkumech, hodnocení reálné situace a vnější vlivy. In: Fialová, L. et al.: *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 7–28. ISBN 80-85850-87-7.

Národní zpráva o rodině [online]. Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2004, 226 s. [cit. 2012-03-14]. Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf>.

RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?: porodnost v sociologické perspektivě*. 1. vyd. Praha: SLON, 2001. 265 s. ISBN 80-86429-01-6.

VAN DE KAA, D. J.: The second demographic transition revisited: Theories and expectations. In: Beets, G. C. N. et al. (eds.): *Population and family in the Low Countries 1993: late fertility and other current issues*. Lisse: Swets & Zeitlinger, 1994, str. 81–126. ISBN 90-265-1395-X.

VYMĚTALOVÁ, S.: Partnerský vztah. In: Fialová, L. et al.: *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 99–133. ISBN 80-85850-87-7.

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů.

Obsah

ÚVOD.....	2
1 CÍLE A VÝZKUMNÉ OTÁZKY	4
2 METODOLOGIE, METODY A DATA.....	6
2.1 STRUKTURA ROZHOVORŮ A JEJICH PROVEDENÍ	7
2.2 RESPONDENTI A JEJICH VÝBĚR.....	8
2.3 ZPRACOVÁNÍ ROZHOVORŮ A ANALÝZA DAT	9
3 TEORETICKÁ VÝCHODISKA	10
3.1 KULTURNÍ TEORIE	10
3.1.1 <i>Teorie druhého demografického přechodu</i>	10
3.1.2 <i>Normativní teorie</i>	11
3.1.3 <i>Teorie individualizace</i>	13
3.2 STRUKTURÁLNÍ TEORIE	13
3.2.1 <i>Teorie racionální volby</i>	13
3.2.2 <i>Teorie směny</i>	14
4 NESEZDANÉ SOUŽITÍ.....	16
4.1 DEFINICE	16
4.2 TYPOLOGIE.....	17
5 VÝVOJ DEMOGRAFICKÉHO CHOVÁNÍ.....	18
5.1 SHRNUTÍ CELKOVÉ SITUACE PŘED A PO ROCE 1989	18
5.2 NESEZDANÁ SOUŽITÍ V DATECH.....	22
5.2.1 <i>Porovnání vybraných charakteristik faktických manželství a manželských párů ze sčítání v roce 2001</i>	26
6 DŮVODY RŮSTU POČTU NESEZDANÝCH SOUŽITÍ PO ROCE 1989	27
6.1 JE ZA RŮSTEM POČTU NESEZDANÝCH SOUŽITÍ POKLES HODNOTY MANŽELSTVÍ?	29
6.2 VÝHODY A NEVÝHODY NESEZDANÉHO SOUŽITÍ VYPLÝVAJÍCÍ Z PRÁVNÍCH ÚPRAV ČESKÉ REPUBLIKY	30
6.3 VÝHODY A NEVÝHODY NESEZDANÉHO SOUŽITÍ VYPLÝVAJÍCÍ ZE SOCIÁLNÍ A RODINNÉ POLITIKY ČESKÉ REPUBLIKY	33
6.4 DALŠÍ FAKTORY	35
6.5 DŮVODY (NE)UZAVŘENÍ SŇATKU PERSPEKTIVOU VÝZKUMŮ	36
7 ANALÝZA ROZHOVORŮ.....	37
7.1 DŮVODY VOLBY NESEZDANÉHO SOUŽITÍ.....	37
7.2 VÝHODY A NEVÝHODY NESEZDANÉHO SOUŽITÍ A MANŽELSTVÍ.....	42
7.2.1 <i>Právní ochrana nesezdaného soužití a manželství</i>	42
7.2.2 <i>Sociální a rodinná politika</i>	44
7.3 POSTOJE OKOLÍ.....	45
7.4 PERSPEKTIVA UZAVŘENÍ MANŽELSTVÍ A DŮVODY	46
DISKUZE	49
ZÁVĚR	50
SUMMARY	52
POUŽITÁ LITERATURA.....	53
SEZNAM PŘÍLOH.....	58
PŘÍLOHY	59

Motto: „Oženit se znamená zdvojnásobit své povinnosti a napůl omezit svá práva.“

(Shopenhauer)

Úvod

V současnosti se po celém světě čím dál tím více prosazují různé „netradiční“ formy rodinného života. V západních zemích se nové legitimní vzorce rodinného chování začaly objevovat už v 60. letech minulého století. Změny, ke kterým došlo, jsou souhrnně označovány jako druhý demografický přechod, někdy se ale také můžeme setkat s pojmem druhá demografická tranzice. Jednou z důležitých proměn je nárůst existence nesezdaného soužití, se kterou souvisí řada dalších změn. Tak, jak se nesezdané soužití rozšiřuje, se snižuje sňatečnost, zvyšuje se průměrný věk mužů i žen v době prvního sňatku a také stoupá počet dětí narozených mimo manželství.

V naší zemi začalo k těmto změnám docházet až po revoluci v roce 1989. Dříve bylo u nás téměř nemyslitelné, aby spolu dva lidé žili nesezdaně, bez manželského svazku. Ještě více nepředstavitelné a společensky téměř nemožné bylo, aby partneři zůstávali nesezdaní, pokud spolu měli nebo očekávali dítě. Tradiční posloupnost začínala uzavřením sňatku, následovalo společné bydlení a narození dítěte. Dnes je takové pořadí spíše výjimkou. Naopak naprosto běžná, a čím dál častější, jsou nesezdaná soužití, která jsou již společností většinou dobře, nebo alespoň bez problémů přijímána. „*Případné narození dítěte mimo manželství není již považováno za ‚sociálně nepřijatelné‘ (i když stále není vnímáno jako běžné).*“ [Vymětalová 2000: 126] A možná proto, bývá pro nesezdané páry právě narození dítěte častým impulsem k uzavření sňatku.

Nyní je u nás nesezdané soužití nejčastější formou partnerského soužití hned po manželství. Informace o počtech nesezdaných soužití jsou zjišťovány ze Sčítání lidu, domů a bytů od roku 1961. Celkový zjištěný počet nesezdaných soužití se mezi lety 1961 až 2001 více než ztrojnásobil¹. [ČSÚ 2004] Oproti nesezdanému soužití počet ročně uzavíraných sňatků, který se od roku 1961 pohyboval okolo 85 tisíc (+/- 10 tisíc), od roku 1973 vytrvale klesá². V loňském roce bylo uzavřeno přibližně 45 tisíc sňatků.

¹ Celkový zjištěný počet nesezdaných soužití vzrostl ze 40 tisíc v roce 1961 na 55 tisíc v roce 1970, 90 tisíc v roce 1980, 85 tisíc v roce 1991 až na 125 tisíc v roce 2001. [ČSÚ 2004]

² S výjimkou roku 1990, kdy počet uzavřených sňatků meziročně vzrostl o cca 10 000, a to z 81 262 z roku 1989 na 90 953, následující rok pak počet sňatků opět poklesl, a to o přibližně 19 000. [ČSÚ 2011] Tento nárůst byl způsoben vyhlášením o zrušení novomanželských půjček.

Takto nízké počty sňatků byly naposledy zaznamenány před dvěma sty lety, tehdy ovšem žilo na našem území o více než polovinu obyvatel méně. [ČSÚ 2011, ČSÚ 2012]

Nesezdané soužití je jako legitimní vzorec rodinného startu poměrně nový jev a jeho vznik souvisí se společenskými změnami. Svůj původ má v celkové modernizaci společnosti, jejíž součástí je řada procesů přispívajících k jeho rozvoji. Universální přístup ke vzdělání zapříčinil růst vzdělanosti žen, a tím jejich větší participaci na trhu práce. Tyto faktory zdůrazňují „rozvoj individuality s důrazem na seberealizaci a způsobují výrazné změny v hodnotových strukturách a v artikulaci rodinných rolí a vztahů.“ [Maříková, Petrusek, Vodáková 1996: 1190] K rozmachu nesezdaného soužití (koncem 80. let již bylo nesezdané soužití v západních společnostech masovým jevem) přispěla také „legitimizace“ předmanželského sexuálního styku a rozvoj účinnějších antikoncepčních prostředků. Zatím nejdále ve vývoji je nesezdané soužití v severských zemích (konkrétně ve Švédsku a Dánsku), kterým je připisován i původ tohoto jevu. V těchto zemích je již nesezdané soužití legitimní sociální institucí stejně jako manželství a prochází jím většina obyvatel. V ostatních, byť vyspělých, zemích je nesezdané soužití stále bráno spíše jako „manželství na zkoušku“ než jako trvalá alternativa manželství. [c. d.: 1190]

Ve své bakalářské práci se budu věnovat důvodům, které dnes vedou lidi k tomu, aby žili v nesezdaném soužití. Z analýzy dokumentů se pokusím rozpoznat, jaké vnější okolnosti mohly přispět k růstu počtu nesezdaných soužití v České republice. Následně provedu analýzu rozhovorů, v jejímž rámci se budu zabývat konkrétními důvody párů žijících v nesezdaném soužití.

Práce je rozdělena do několika hlavních částí. V následující kapitole jsou popsány cíle práce a výzkumné otázky. Ve druhé kapitole jsou uvedeny metody užití k zodpovězení výzkumných otázek a popis průběhu vlastního sběru a analýzy dat. Další část patří teoretickému ukotvení práce. Čtvrtá kapitola je věnována definicím a různým typům nesezdaného soužití. V další kapitole je nastíněn vývoj demografického chování u nás se zaměřením na nesezdané soužití. Šestá kapitola pojednává o sociální respektive rodinné politice ve vztahu k nesezdaným soužitím a výhodách a nevýhodách, jež vyplývají z právních úprav, které jsou odlišné pro partnerské a manželské páry. Sedmá kapitola je věnována vlastnímu kvalitativnímu výzkumu a seznamuje čtenáře s jeho výsledky.

1 Cíle a výzkumné otázky

„Mladí lidé si vytvořili nový ideál partnerského vztahu: nejprve spolu žijí a sňatek uzavřou teprve později. Impulsem ke vstupu do manželství je pak často těhotenství ženy nebo alespoň rozhodnutí mít dítě.“ [Hamplová 2000: 69] Hlavním cílem mé bakalářské práce je zjistit, co obecně přispělo/mohlo přispět k nárůstu nesezdaného soužití u nás. Předpokládám, že vliv bude mít uvolnění poměrů po roce 1989 a legislativní změny v oblasti rodinné politiky např. snížení různých výhod sezdaným párům. Dále chci na základě kvalitativního výzkumu zjistit některé konkrétní důvody párů žijících v nesezdaném soužití.

Tyto hlavní cíle jsou pro realizaci rozděleny do dílčích operativních podcílů:

- Vymežit vývoj problematiky nesezdaného soužití u nás v celkovém kontextu proměn rodinného chování.
- Vysvětlit, jaké změny se v průběhu růstu nesezdaného soužití zavedly, jaké jsou výhody a nevýhody manželství/nesezdaného soužití dané státem.
- Zjistit, jaké strukturální faktory (vnější podmínky) mohly mít na růst nesezdaného soužití vliv, pomocí analýzy legislativních dokumentů.
- Pomocí polostrukturovaných rozhovorů zjistit důvody pro život v nesezdaném soužití u konkrétních nesezdaných párů. Výhody a nevýhody manželství/nesezdaného soužití z pohledu jednotlivců.
- Určit z provedených rozhovorů nakolik se objevují strukturální vlivy v pohledu jednotlivců, a nakolik jsou to spíše individuální důvody. A do jaké míry tedy odpovídají příčiny bytí v nesezdaném soužití strukturálním či kulturním teoriím.

Dosažení výše zmíněných cílů bakalářské práce by mělo přinést odpovědi na následující výzkumné otázky:

- Jaké vnější okolnosti mohly mít vliv na růst nesezdaného soužití u nás?
- Jaké jsou výhody a nevýhody manželství/nesezdaného soužití dané státem?
- Jaké byly konkrétní důvody párů žijících v nesezdaném soužití pro tento druh „svazku“?

- Jaké jsou výhody a nevýhody manželství/nesezdaného soužití z pohledu jednotlivců?
 - Doplnující podotázka: Jak jsou podle nich vnímání okolím?
- Do jaké míry měly na rozhodnutí párů žít v nesezdaném soužití vliv hodnotové důvody (neochota vázat se apod.)?
- Do jaké míry měly pravděpodobně na rozhodnutí párů žít v nesezdaném soužití vliv strukturální (vnější) faktory (politika státu, ekonomické faktory)?

2 Metodologie, metody a data

Na základě **analýzy dat a dokumentů**, konkrétně statistických pramenů a legislativních dokumentů České republiky od roku 1989, zpracuji vývoj nesezdaného soužití u nás, jeho legislativní vymezení a proměny v politice státu, které mohly mít na jeho rozšíření vliv. Dále budu pracovat s odbornými publikacemi a sociologickými šetřeními zabývajícími se tímto tématem.

Kromě toho budu vycházet z **vlastního výzkumu**. Vzhledem k tomu, že mým záměrem je zjistit, proč lidé v určité situaci (v tomto případě v situaci, kdy se rozhodují o vstoupení nebo nevstoupení do manželství) jednají určitým způsobem (rozhodli se nevstoupit do manželství), zvolila jsem pro svůj výzkum kvalitativní přístup, jehož předností (výhodou) je, že můžeme získat podrobnější a hlubší informace o daném jevu, než v případě kvantitativního přístupu. Můžeme tak lépe porozumět dané problematice. Kvalitativní přístup je také pružnější a méně strukturovaný než kvantitativní, dovoluje výzkumníkovi během výzkumu redefinovat výzkumné otázky podle již nasbíraných dat a jejich analýzy, ale i podle dosavadního poznání pozměnit výzkumný plán a následující postup při sběru a analýze dat. Na cestě k závěru se tak výzkumník neustále vrací a přezkoumává své domněnky. I proto je zpravidla kvalitativní výzkum časově náročnější. [Hendl 2005: 50–52, Silverman 2000: 89]

Výzkum jsem uskutečnila metodou **polostandardizovaných rozhovorů** s partnery, kteří spolu žijí nesezdaně. Polostrukturovaný rozhovor „*se vyznačuje definovaným účelem, určitou osnovou a velkou pružností celého procesu získávání informací.*“ [Hendl 2005: 164] A proto může poskytnout reálnější představu o daném jevu než přísně strukturovaný rozhovor, kde jsou otázky i odpovědi respondentů předem určeny výzkumníkem. [c. d.: 165–166] V polostandardizovaném rozhovoru je důležité mít scénář, ve kterém jsou specifikovány jednotlivé okruhy otázek. Znění, formu a pořadí jednotlivých otázek lze měnit podle situace. Nevýhodou polostandardizovaného rozhovoru je obtížnější kódování.

Ve své práci tak **trianguluji** více metod: analýzu dokumentů s rozhovory. Vzhledem k nejednoznačnosti kvalitativních metod bylo také nezbytné provést triangulaci dat – výsledky mého výzkumu proto porovnávám s výsledky již provedených výzkumů na blížká témata.

2.1 *Struktura rozhovorů a jejich provedení*

Rozhovory jsem realizovala podle předem připraveného scénáře (viz Příloha č. 1), který se skládá z šesti základních tématických okruhů:

- **základní informace o páru** – délka vztahu a společného soužití, děti, místo bydliště atd.;
- **důvody volby nesezdaného soužití** – důvody společného soužití, důvody neuzavření sňatku;
- **postoje okolí** – vliv akceptace nesezdaného soužití společností na volbu druhu soužití, vnímání okolí, reakce okolí;
- **manželství** – význam/hodnota manželství, perspektiva a důvod možného uzavření, okolnosti uzavření;
- **výhody a nevýhody** – výhody a nevýhody nesezdaného soužití a manželství;
- **socio-ekonomické ukazatele.**

Rozhovory jsem vedla s pěti nesezdanými páry – deseti respondenty. S každým z respondentů jsem provedla rozhovor zvlášť a v soukromí z důvodu předpokládané větší otevřenosti a možnému zkreslení informací, kdyby byly rozhovory prováděny s oběma partnery zároveň. Rozhovory probíhaly na různých místech (doma nebo v práci), vždy jsem se přizpůsobila časovým možnostem a požadavkům respondentů. Při vedení rozhovorů jsem se snažila řídit zásadami a doporučeními, které zmiňují Rubinovi (1995) a Hendl (2005). Před začátkem rozhovoru jsem zajistila souhlas se záznamem. Kromě předem připravených otázek jsem kladla i otázky ověřovací a doplňovací, díky kterým jsem se dozvěděla další zajímavé informace a respondenty podporovala ve vyprávění. Respondenty jsem vnímala jako rovnocenné komunikační partnery, snažila jsem se je co nejméně přerušovat, aby mohli dokončit své myšlenky, avšak zároveň vyjadřovat zájem zpětnou reakcí (ale přitom být neutrální k obsahu sdělených dat), a zajistit tak přirozený průběh rozhovoru a udržet motivaci dotazovaného. Pořadí otázek ve scénáři jsem nebrala jako závazné a přizpůsobovala jsem ho průběhu, logice a vývoji každého rozhovoru, tak aby na sebe témata přirozeně navazovala např. demografické a identifikační otázky jsem kladla v průběhu celého rozhovoru. [Hendl 2005: 166–172; Rubin, Rubin 1995: 80–108] Přestože některá prostředí byla pro vedení rozhovoru méně vhodná, proběhly všechny rozhovory bez obtíží a v příjemné atmosféře. Délka se

pohybovala v rozmezí 15–40 minut. Po ukončení rozhovoru jsem respondentům poděkovala a každému předala malý dárek.

2.2 Respondenti a jejich výběr

Při výběru respondentů jsem vycházela z definice nesezdaného soužití (kapitola 4.1). Podmínkou je společné soužití a hospodaření páru. Jako další kritérium jsem stanovila, že soužití musí trvat minimálně rok, aby měli respondenti dostatek zkušeností potřebných k zodpovězení mých otázek. Přestože jsou otázky zaměřeny především na „společná“ rozhodnutí (př. Z jakého důvodu jste neuzavřeli manželství?) a teoreticky by tak stačilo udělat rozhovor pouze s jedním partnerem nebo s oběma současně, rozhodla jsem se provádět rozhovory s oběma partnery z páru odděleně, a komparací zjistit, zda se shodují. Výběr byl nepravděpodobnostního charakteru. Respondenty byli mí známí nebo známí mých známých. Vzorkování bylo účelové. Při výběru respondentů bylo mým cílem získat co nejrozmanitější páry, které by mohly mít na zkoumanou problematiku různé úhly pohledů. Je třeba se vyhnout nevyváženosti vzorku. [Kaufmann 2010: 49] Proto jsem kladla důraz na to, aby můj vzorek obsahoval jak páry s dětmi, tak bez dětí, jak mladé, tak ve středním věku, jak svobodné tak rozvedené, s vyšším i s nižším dosaženým stupněm vzdělání, páry, které spolu žijí dlouhou i krátkou dobu (viz Tabulka č. 1). Zkrátka, aby každý pár byl trochu jiný. Hledání nových párů jsem ukončila poté, co jsem tohoto cíle dosáhla.

Tabulka č. 1: Základní informace o výzkumném souboru

	Rodinný stav	Věk	Vzdělání	Délka soužití	Počet dětí	Datum rozhovoru	Doba trvání
Alan	Rozvedený	33	SŠ bez maturity	2 roky	0	4. 3. 2012	19 min.
Andrea	Svobodná	25	SŠ s maturitou			4. 3. 2012	15 min.
Jan	Svobodný	27	SŠ s maturitou	1,5 roku	1	15. 3. 2012	26 min.
Jolana	Svobodná	21	SŠ bez maturity			5. 3. 2012	25 min.
Pavel	Svobodný	35	VŠ	7 let	1	7. 3. 2012	34 min.
Pavčina	Svobodná	37	SŠ s maturitou			7. 3. 2012	26 min.
Richard	Rozvedený	40	SŠ s maturitou	4 roky	1	9. 3. 2012	19 min.
Renáta	Svobodná	29	SŠ s maturitou			12. 3. 2012	40 min.
Tomáš	Svobodný	38	VŠ	9,5 roku	1	4. 4. 2012	27 min.
Tereza	Svobodná	38	SŠ s maturitou			4. 4. 2012	26 min.

Zdroj: autorka

2.3 Zpracování rozhovorů a analýza dat

Všichni moji respondenti souhlasili s nahráním rozhovoru. Záznamy jsem pořizovala na diktafon v mp3 přehrávači. Poté jsem rozhovory doslovně přepsala³. Kvůli zachování anonymity dotazovaných jsem při přepisu změnila jejich skutečná jména. Nová jména jsem párům přiřadila podle vybraných písmen abecedy (jména obou partnerů z páru, případně dětí, začínají na stejné písmeno). Další podstatné skutečnosti, které by mohly nějakým způsobem identifikovat mé vypravěče a vypravěčky, jsem přiměřeným způsobem anonymizovala.

Poté jsem přistoupila k rámcové analýze, jejímiž autory jsou Ritchie a Spencer. Ti ji považují v první řadě za nástroj k organizaci dat a vytvoření základního přehledu. Bývá však využívána i jako samostatná metoda analýzy dat. [Hendl 2005: 221] Na základě scénáře a vzniklých rozhovorů jsem identifikovala témata a koncepty. K těm jsem procházením prepisů rozhovorů přiřazovala odpovídající data (části textu). Pro lepší přehlednost a uspořádání dat jsem dále vytvořila tématickou tabulku, v níž řádky představovaly jednotlivá témata a sloupce jednotlivé respondenty. Poté jsem klasifikovaná data zařadila do tabulky. Takto seřazená data mi usnadnila další analýzu, umožnila mi porovnání jednotlivých případů (respondentů), identifikaci zvláštností, rozdílností a pravidelností, a posléze jsem z nich vycházela při interpretaci výsledků rozhovorů.

Protože mě výpovědi respondentů zajímají především z hlediska jejich věcného obsahu, úryvky z rozhovorů, které uvádím později v této práci, jsem převedla do spisovné češtiny.

³ Ukázkou z prepisu jednoho rozhovoru uvádím v Příloze č. 2.

3 Teoretická východiska

Teorie, které vysvětlují změny v rodinném chování, jejichž součástí je i pokles sňatečnosti a rozšíření nesezdaných soužití, lze rozdělit do **dvou skupin**. První skupinou jsou normativní tj. **kulturní teorie** (normative theories) a druhou **teorie racionální volby** (rational choice theories)⁴. [Hamplová 2003: 9, Rabušic 2001a: 205] Vztaženo k České republice, ti co zastávají první skupinu teorií „*zdůrazňují, že za vším stojí hluboká proměna hodnot a hodnotových preferencí, která se odehrává v mladých věkových skupinách české populace narozené v 70. a na počátku 80. let a která byla umožněna politickou změnou v roce 1989.*“ [Rabušic 2001a: 205] Zastánci druhého proudu teorií označují jako příčiny proměn především ekonomické podmínky a sociální jistoty a tvrdí, že došlo zejména u mladých rodin k jejich zhoršení. [c. d.: 205]

3.1 Kulturní teorie

Jak jsem již zmínila výše, normativní tj. kulturní teorie poukazují na posun v hodnotách a preferencích lidí ve společnosti. Za nové klíčové hodnoty jsou považovány sekularizace, individualismus a rovnost postavení mužů a žen ve společnosti. [Hamplová 2006: 15, Hamplová 2003: 9] Mezi kulturní teorie řadím a níže uvádím teorii druhého demografického přechodu, normativní teorii v pojetí Ronalda Ingleharta a Anthonyho Giddense a teorii individualizace dle Loeka Halmana. Jak se dá vysvětlit těchto teorií aplikovat na naši zemi a jak to s hodnotou manželství v naší společnosti je, ukazují v kapitole 6 a 6.1.

3.1.1 Teorie druhého demografického přechodu

S konceptem druhého demografického přechodu přišli v roce 1986 dva demografové Ron Lesthaeghe a Dirk van de Kaa. Jeho hlavním rysem je pokles plodnosti pod úroveň přirozené reprodukce. [Rabušic 2001a: 176–177] Jako druhý demografický přechod jsou označovány změny, ke kterým docházelo v západoevropských zemích již v druhé polovině 60. let minulého století. „*Snížilo se procento mladých lidí vstupujících do manželství a právní manželství začalo být částečně nahrazováno nesezdaným soužitím. Rostla rozvodovost starších i nově uzavíraných manželství.*“ [Kučera 2000: 12]

⁴ Ve své práci dále nazývám tyto dvě skupiny jako kulturní a strukturální teorie.

Postupně se zvyšoval průměrný věk matek a svobodných snoubenců při sňatku. Došlo také k výraznému zvětšení podílu dětí narozených mimo manželství. Moderní spolehlivá hormonální antikoncepce bránila nechtěnému otěhotnění a interrupce začaly představovat pouze extrémní způsob řešení. S poklesem sňatečnosti začala klesat i porodnost. [c. d.: 12–13]

Změny v demografickém chování byly způsobeny rostoucím individualismem, sekularizací, emancipací a zvýšením nezávislosti žen, menším lpěním na tradičních hodnotách, rozšiřováním přístupu ke vzdělání apod. Dnešní lidé jsou přesvědčeni, že mají především právo na seberealizaci a sebenaplnění, a volí proto takový způsob života, který jim nechává volný prostor pro rozhodování, a vyhýbají se takovým závazkům, které by je dlouhodobě omezovaly. Je tedy logické, že se zvyšuje počet párů, které spolu žijí, aniž by uzavřeli sňatek, jelikož nesezdané soužití výše zmíněným požadavkům vyhovuje více nežli manželství. Důležitý vliv však měla také zvyšující se nezaměstnanost mladých lidí, která je nutila k opatrnějšímu rozhodování o uzavření sňatku a narození dítěte. [Hamplová 2003: 10, Kučera 2000: 13, Rabušic 2001a: 177]

Druhý demografický přechod je jev, který postupem času nastal po celém „civilizovaném“ světě a žádná moderní demokratická společnost mu neunikne. Bývá vysvětlován vesměs normativními hledisky. Samotný Van de Kaa ukazuje na tři procesy, které ovlivňují demografické chování: sociální strukturu (sem patří sociální a ekonomické změny např. životní úroveň, sociální zabezpečení, vzdělávání, participace žen na pracovním trhu), kulturu (demokracie, rovnost a svoboda ve společnosti, sekularizace a individualismus) a technologický vývoj (komunikace, doprava, lékařské a antikoncepční technologie atp.). Tyto procesy působí souběžně a vzájemně se ovlivňují.⁵ Hlavní vliv ale Van de Kaa přisuzuje proměnám kulturním, to jest proměnám hodnot a tvrdí, že se technologické a strukturální „inovace“ mohly objevit právě a jen díky změnám v hodnotovém systému. [Hamplová 2003: 10, Rabušic 2001a: 204–206, Van de Kaa 1994: 104–106]

3.1.2 Normativní teorie

Autorem normativní teorie je např. Ronald Inglehart. Inglehart tvrdí, že v moderní společnosti došlo k poklesu ekonomických vlivů a lidské chování začaly více

⁵ Jako příklad Van de Kaa uvádí antikoncepci a sexuální chování nebo životní úroveň a lékařské technologie. [Van de Kaa 1994: 106]

ovlivňovat hodnoty. Konkrétně došlo k přesunu od „materialistických“ (fyzický blahobyt a bezpečí) k „postmaterialistickým“ (kvalita života) hodnotám. Generace, které nezažily druhou světovou válku a vyrůstaly tak v materiálním dostatku, vnímají blahobyt a bezpečí jako něco samozřejmého, a proto věnují „materialistickým hodnotám“ menší pozornost a soustřeďují se na hodnoty jako je vlastní seberealizace nebo osobní svoboda. Tento přesun byl umožněn díky bohatství moderních společností (ekonomickým růstem po 2. světové válce) a rozvoji sociálního státu. [Inglehart 2008: 130–131] Rodina a rodinné hodnoty patří do „materialistických hodnot“, protože souvisí s potřebou bezpečí a nesezdané soužití či život bez stálého partnera do „postmaterialistického“ způsobu života. Rozvoj sociálního státu vyvlastnil rodině její ochrannou funkci a mladé generace proto nemusí dbát na „vytváření primárních vazeb a stálých vztahů. Můžou si naopak dovolit klást větší důraz na nezávislost, seberealizaci a sebevyjádření, a vyhovuje jim proto nesezdané soužití, které s sebou nese méně závazků než manželství.“ [Hamplová 2003: 10]

U nás je zastáncem této teorie např. Ladislav Rabušic, který považuje za hlavní příčinu demografických změn po roce 1989 právě změny v hodnotových preferencích. Rabušic ukazuje, že v České republice jsou nositeli nových hodnot generace narozené v polovině sedmdesátých a na začátku osmdesátých let. Tzv. Husákovy děti prožívaly dětství v relativním materiálním dostatku, neboť komunisté, kteří byli v tehdejší době u moci, se snažili, aby český národ zapomněl na předchozí represi v roce 1968. Rabušic tvrdí, že změny v demografickém chování jsou logickým, nezbytným a nevyhnutelným důsledkem sametové revoluce a následné transformace. Pád socialismu a nebyvalá svoboda poskytla zcela nové možnosti, nesrovnatelné s těmi, které měly generace předchozí, právě generaci narozené na konci sedmdesátých a na začátku osmdesátých let. Její hodnotové vzorce se změnily a začaly se podobat těm v západních demokraciích. Rodina, která měla za socialismu klíčové postavení a byla téměř jedinou oblastí, kde se mohl jedinec realizovat, byla nahrazena hodnotou individualismu a potřebou seberealizace. [Hamplová 2003: 11, Rabušic 2001a: 218, Rabušic 2001b: 99–103]

Dalším autorem, který patří do okruhu normativních teorií, je Anthony Giddens. Ten tvrdí, že v „postmoderních“ společnostech nahradila tzv. volně plynoucí láska (přeloženo z originálu „confluent love“) a čistý vztah („pure relationship“) dřívější představu romantické lásky. Lidé už nehledají „toho pravého“, jediného,

nenahraditelného, lásku do konce života, ale emocionální vazbu, která jim dodává uspokojení. Pokud už vztah uspokojení nepřináší, partneři se rozejdou. Giddens tvrdí, že v dnešní době emancipace a rovnosti to ani jinak být nemůže, a že dřívější představa romantické lásky byla úzce spjata s tehdejším uspořádáním společnosti, rodinnými vztahy atp. A tak jako byl dříve ideál romantické lásky, je dnes ideálem láska volně plynoucí. [Giddens 1992: 40–63, Hamplová 2003: 10–11, Možný 1999: 215]

3.1.3 Teorie individualizace

Individualizace je proces řízený hodnotou individualismu. Pro potřeby své práce jsem vybrala pojetí individualizace Loeka Halmana, který chápe individualizaci jako proces, „*ve kterém dochází k oslabování významu tradičních hodnot a ve kterém naopak roste význam individuálních rozhodnutí týkajících se hodnot a norem chování. Individualismus je pak dle Halmana soustředěn na otázku vlastního sebe-rozvoje, která je kritériem pro všechna rozhodnutí.*“ [Biler 2008: 7] Moderní lidé proto volí takový způsob života, který jim dovoluje rozhodovat se nezávisle a vyhýbat se závazkům, které by je dlouhodobě omezovaly. Individualismus je umožněn díky rozšiřování sociálního státu, který přebírá a oslabuje funkce rodiny. Tomu se přizpůsobují rodinné vazby – v této souvislosti se můžeme setkat s pojmem „dočasně sjednaná rodina“ od U. Becka. [Biler 2008: 10, Hamplová 2003: 10] Dočasně sjednanou rodinu lze přirovnat ke Giddensovu čistému vztahu.

3.2 Strukturální teorie

Do druhé skupiny teorií, které se zabývají změnami v demografickém chování, a které uvažují jako příčiny těchto změn strukturální podmínky, jsem zařadila teorii racionální volby a teorii směny. Z těchto teorií budu vycházet, když se budu snažit postihnout, jaký vliv mohly mít změny v legislativě a politice na pokles sňatečnosti a nárůst nesezdaných soužití (kap. 6, 6.2–6.4).

3.2.1 Teorie racionální volby

Teorie racionální volby poukazuje na „*změnu objektivních (zvláště ekonomických) podmínek.*“ [Hamplová 2006: 15] Zdůrazňuje vliv vnějších podmínek, struktury společnosti na jednání jednotlivce. Předchozí demografické chování se stalo ekonomicky náročnější, a proto došlo k posunu v chování, lidé byli ke změně donuceni

vnějšími podmínkami. Podle této teorie se má pozornost věnovat faktorům, které vstupu do manželství brání a podporují tak existenci nesezdaných soužití a těm, které manželství podporují a snižují tak tendenci setrvat pouze v nesezdaném soužití. „*Teorie racionální volby tak představují druhý pól v sociodemografickém výzkumu a na rozdíl od normativních teorií zdůrazňují spíše to, co lidé můžou, než to, co chtějí.*“ [Hamplová 2003: 12]

3.2.2 Teorie směny

Mezi strukturální teorie spadá i teorie směny. Na teorii ekonomické směny založil své vysvětlení chování na sňatkovém trhu a vzniku nesezdaného soužití G. S. Becker (1991). Za toto ekonomické vysvětlení lidského chování dostal v roce 1992 Nobelovu cenu. Becker ve své teorii vychází z hypotézy, že muži a ženy spolu při sňatku obchodují. Partneři se berou proto, že sňatkem (obchodem) získávají více, než kdyby zůstali svobodní (neobchodovali). Jelikož je důležité, aby byl zisk z manželství, co možná největší, vyhledávají se na sňatkovém trhu partneři s doplňujícími se vlastnostmi a dovednostmi. Partneři by si měli být podobní ve vlastnostech, které se nevztahují k výdělečné činnosti (např. hodnotové vzorce) a naopak odlišní v ekonomických rolích. V sedmdesátých letech dvacátého století však nastala změna. Celkové zisky z manželství se začaly snižovat, neboť ženy začaly více participovat na trhu práce, čímž zvýšily své výdělky a také ekonomickou nezávislost. A čím méně přináší sňatek výhod, tím více je žití v nesezdaném soužití atraktivnější. Výběr partnera (obchod) je váhavější a trvá déle. [Hamplová 2003: 12–13, Rabušic 2001a: 197–198]

Becker vidí ve velmi specializovaných manželských a rodinných rolích hlavní příčinu sňatkového a rodinného chování a považuje tak „*vzrůstající zaměstnanost žen a jejich rostoucí ekonomickou nezávislost za hlavní faktory, jež negativně ovlivňují existenci a fungování rodiny v soudobé společnosti. Vedou totiž k odkládání sňatku a ke zvyšující se manželské nestabilitě.*“ [Rabušic 2001a: 198] Dalším faktorem, který podle Beckera zapříčinil pokles sňatečnosti a růst počtu nesezdaných soužití, je rozvoj moderního státu a tržní ekonomiky, který vyvlastnil rodině řadu funkcí (mimo jiné ochrannou) a snížil tak její význam.⁶ [Hamplová 2003: 13] Beckerovu teorii kritizuje S. M. Lindenberg, který poukazuje na to, že se nelze na manželský pár dívat jako na

⁶ Stejný argument nalézáme výše u normativní teorie a teorie individualizace.

jednotku, ale jako na dva jedince, kteří musejí při rozhodování brát v potaz přání toho druhého. [Lindenberg 1989: 33]

Americký sociolog a demograf Westoff hovoří o tom, že sňatek ztratil své odůvodnění, protože v důsledku ekonomické nezávislosti žen už neplatí, že by se žena starala o domácnost a plodila děti výměnou za ekonomický status odvislý od ekonomického statusu manžela. [Rabušic 2001a: 198] Oppenheimerová tuto populární teorii, že růst ekonomické nezávislosti žen je hlavním faktorem, který snižuje sňatečnost, zpochybňuje. [Oppenheimer 1988: 563] Místo toho tvrdí, že důsledkem ekonomické nezávislosti žen je zvýšení nároku na kvalitu partnera. V této souvislosti hovoří o „minimally acceptable match“. Nesezdané soužití je v tomto pojetí vysvětlováno jako důsledek pečlivějšího hledání vhodného partnera. [Rabušic 2001a: 198] Roli hraje ale také to, že dříve byly informace, které jsou na sňatkovém trhu důležité, dostupné už v mladém věku a ženám tak nic nebránilo v tom, aby se provdaly. Existoval také určitý tlak na časně sňatky, neboť s věkem klesal počet potencionálních ženichů, tím pádem se zvyšovala konkurence, a to i ze strany mladších dívek. V dnešní době, ale informace o tom, jak bude muž ekonomicky úspěšný a jak dokáže finančně zabezpečit svoji rodinu, zpravidla nejsou zjistitelné hned na počátku jeho pracovní kariéry a sňatkový věk se proto oddaluje. Nesezdané soužití je tak *„jedním ze způsobů, jímž mladí lidé odpovídají na rostoucí nejistotu ohledně ekonomických rolí.“* [Hamplová 2003: 16]

4 Nesezdané soužití

Kohabitanace, konkubinát, faktické nebo formální manželství, konsenzuální svazek, soužití na psí knížku, manželství na zkoušku nebo nanečisto, soužití druhá a družky a další. Všechny tyto výrazy jsou synonymem nesezdaného soužití, a můžeme se tak s nimi v souvislosti s ním setkat. Nejčastěji je však užíváno právě pojmu nesezdané soužití, který budu kvůli přehlednosti jednotně – až na kapitolu 5.2 Nesezdaná soužití v datech – používat i já.

4.1 Definice

Existuje řada definic nesezdaného soužití – Giddens ho například definuje „jen“ jako sexuální vztah mezi partnery bez uzavření sňatku. [Giddens 1999: 179] Taková definice je podle mého názoru moc obecná a zároveň nepřesná, a to z toho důvodu, že neříká nic o společném soužití v jedné domácnosti, a tak se například u nás nesezdané soužití statisticky zjišťuje.⁷ Přesnější vymezení nabízí Velký sociologický slovník (1996), který popisuje nesezdané soužití jako „*soužití dvou jedinců opačného pohlaví ve svazku podobném manželství bez formálního uzavření sňatku.*“ [Maříková, Petrušek, Vodáková 1996: 1190] Za nejlepší pak považuji definici od Ladislava Rabušice, která zpřesňuje předchozí vymezení a charakterizuje nesezdané soužití jako: „*soužití dvou jedinců opačného pohlaví, kteří žijí ve svazku podobném manželství, to je mají spolu intimní sexuální vztahy, společně bydlí a společně hospodaří, avšak nejsou oficiálně sezdáni.*“ [Rabušic 2001a: 193] Zahraniční autoři definují nesezdané soužití podobně. Anne-Marie Ambert např. píše, že nesezdané soužití se dá v první řadě definovat jako „*sexuální a emocionální vztah mezi společně žijícími partnery.*“⁸ [překlad aut., Ambert 2005: 5]

⁷ Údaje o počtech nesezdaných soužití v České republice se zjišťují otázkou na vztah mezi lidmi, kteří spolu bydlí v jedné domácnosti. Tato otázka je položena v bytovém listě ve Sčítání lidu, domů a bytů.

⁸ Přesné znění je „...*cohabitation is first of all a sexual and emotional relationship within the context of living together.*“ [Ambert 2005: 5]

4.2 Typologie

V souvislosti s nesezdaným soužitím nejčastěji mluvíme o **dvou typech**⁹. Prvním z nich je nesezdané soužití, které je partnery bráno jako předstupeň manželství, jako určitá příprava na manželství, zkouška, jak to ne/bude v manželství fungovat, a toho zda je partner ten pravý – někdy se proto setkáváme s označením „manželství nanečisto“ nebo „manželství na zkoušku“. Tento typ se nazývá **předmanželské soužití** a týká se převážně mladých lidí. Tyto vztahy většinou netrvají dlouho a jejich vyústěním je buďto sňatek nebo rozchod. *„Sňatek nastává obvykle ve chvíli, kdy se partneři rozhodnou pro dítě. Se svatbou často čekají až do chvíle, kdy je žena těhotná. Tento způsob soužití se stává od sedmdesátých let obecně stále více oblíbený a rozšířený.“* [Chaloupková, Šalamounová 2004: 15] Druhým typem je nesezdané soužití jako rovnocenná **alternativa manželství**. Od předchozího typu se dá nejnázve odlišit přítomností dětí a je typičtější pro sociálně slabší vrstvy¹⁰, rozvedené nebo ovdovělé. [c. d.: 15] Tyto dva typy od sebe, dle mého názoru, můžeme odlišit i dobou trvání, předmanželská soužití budou krátkodobější, neboť jsou po čase ukončeny sňatkem či rozchodem.

Rabušic hovoří oproti výše zmíněnému zjednodušenému „dvoutypovému“ modelu o **čtyřech podobách** nesezdaného soužití. Rozlišuje soužití porozvodové, snoubenecké, dočasné a soužití namísto manželství. **Soužití porozvodové** je soužití lidí, kteří si *„již prošli rozvodem a kteří většinou nemíní uzavírat nový sňatek.“* [Rabušic 2001a: 197] **Soužití snoubenecké** je soužití partnerů, kteří v budoucnosti plánují společný sňatek. **Soužití dočasné** je typické pro mladé lidi, kteří ještě nepomýšlejí na sňatek, a je to tak pro ně určitá forma „chození spolu“. Může skončit sňatkem nebo rozpadem soužití. Posledním typem je podle Rabušice **soužití namísto manželství**, což je soužití mladých lidí, kteří nechtějí vstoupit do manželství. Do těchto soužití se rodí i děti. [c. d.: 197] Tato typologie ukazuje na variaci nesezdaných soužití a dala by se jistě ještě rozšířit. V zásadě se však všechna soužití dají zařadit do výše zmíněných dvou typů.

⁹ Na tyto dva typy dělí nesezdané soužití i OECD *„...cohabitation is used as a stepping stone for marriage or as a stable alternative to it.“* [Cohabitation rate... 2010: 1]

¹⁰ Již dříve (v tradičních společnostech) bylo nesezdané soužití typické především pro nižší vrstvy obyvatel. [Maříková, Petrušek, Vodáková 1996: 1190]

5 Vývoj demografického chování

V této kapitole věnuji pozornost změnám v demografickém chování, které na našem území po roce 1989 nastaly. Podrobněji se ve své práci zaměřuji pouze na ty, které přímo souvisejí s tématem a cíli práce. Nejprve stručně shrnuji všechny změny a v další podkapitole se podrobněji zabývám nesezdaným soužitím.

5.1 Shrnutí celkové situace před a po roce 1989

Československo se po druhé světové válce začalo výrazně odlišovat od evropských demokratických zemí. Zhruba od poloviny 60. let se zde obdobně jako v ostatních státech socialistického bloku utvořil tzv. východoevropský model demografického chování, který odpovídal životnímu způsobu po vzoru ideálů „reálného socialismu“. Charakteristický byl velmi nízký věk mužů i žen při vstupu do manželství a vysoký podíl dětí z předmanželských koncepcí (podstatná část sňatků byla uspíšena nebo vynucena těhotenstvím partnerky). [Chaloupková, Šalamounová 2004: 13; Kučera 2000: 10–12]

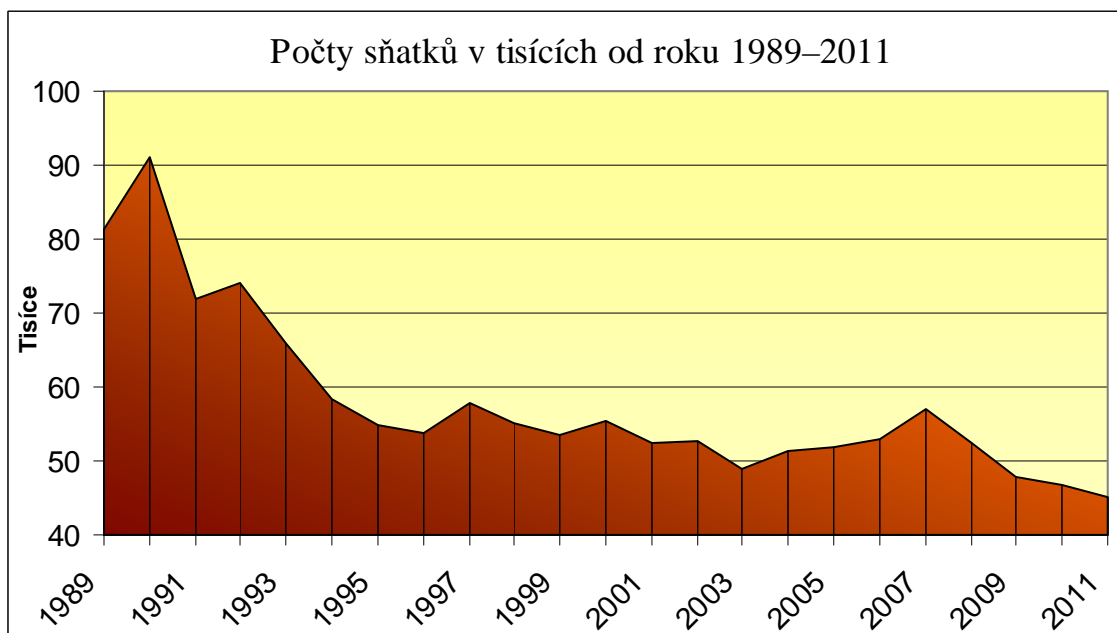
Jak jsem již psala – v části o druhém demografickém přechodu – v západních zemích docházelo ke změnám v demografickém chování pozvolna od poloviny 60. let, tak jak se postupně vyvíjela a přetvářela celá společnost. Na našem území se vzorce demografického chování začaly měnit po revoluci v roce 1989. Změny demografického chování, které v jiných zemích trvaly desítky let, u nás vlivem revolučních změn proběhly během několika málo roků v 90. letech. Výrazně se totiž změnily podmínky pro demografickou reprodukci spočívající jak ve větší otevřenosti a svobodě společnosti, tak v prohlubujících se nerovnostech. [Kučera 2000: 13–14]

Nejdříve ze všeho došlo k výraznému poklesu intenzity **sňatečnosti** (zejména v nejmladších věkových skupinách)¹¹, za jehož příčinu se mimo jiné považuje zrušení výhodných novomanželských půjček v roce 1991. Absolutní počet sňatků, který se dlouhodobě pohyboval okolo 80 tisíc za rok, v roce 1990 vlivem vyhlášení o zrušení novomanželských půjček náhle vzrostl až na 90 953 a od té doby počet uzavřených

¹¹ Pravděpodobnost uzavření prvního sňatku do 25 let se v 90. letech snížila o více než polovinu. Sňatky náctiletých téměř vymizely. Na konci 80. let zůstávalo ve věku 25 let svobodných pouze 37 % mužů a 16 % žen. Na konci 90. let zůstávalo v tomto věku svobodných 79 % mužů a 62 % žen. [Národní zpráva... 2004: 24]

sňatků rok od roku klesá. V roce 2011 bylo uzavřeno 45 137 sňatků. Pokles počtu ročně uzavíraných sňatků bude podle předpovědí i nadále pokračovat, neboť početně silné generace, které se narodily v sedmdesátých letech, již věk vyšší sňatečnosti překročily. Pokles souvisí jak s výše zmíněným úbytkem sňatkuschného obyvatelstva, tak se snižováním intenzity sňatečnosti a pokračujícím odkládáním vstupu do manželství do pozdějšího věku. [ČSÚ 2011, ČSÚ 2012]

Graf č. 1: Vývoj absolutního počtu sňatků od roku 1989–2011

Zdroj: autorka dle dat z ČSÚ 2011, ČSÚ 2012

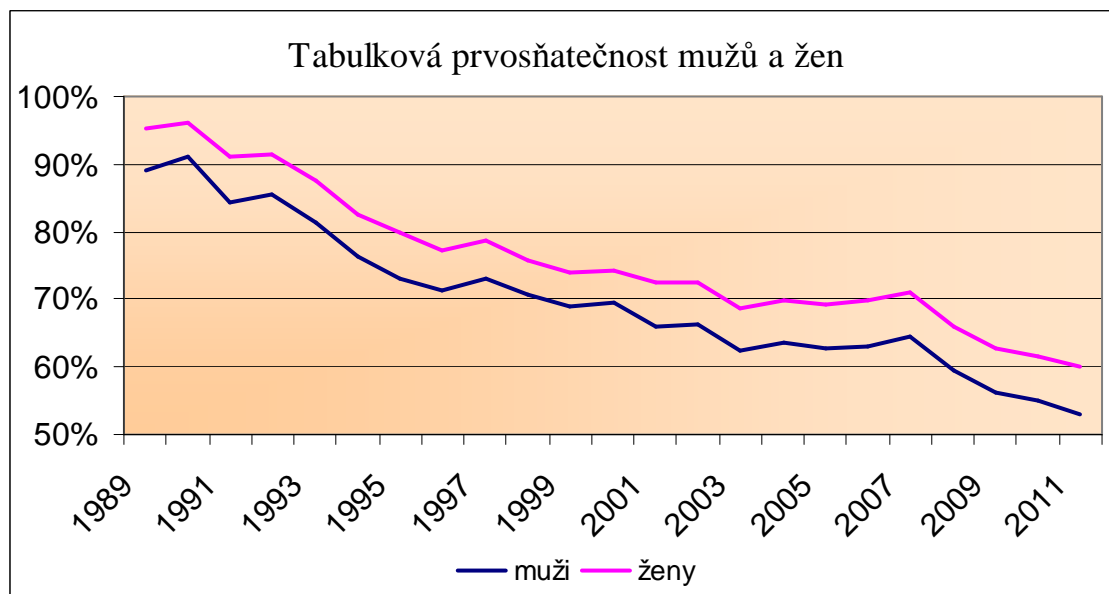
Vývoj sňatečnosti nejlépe vystihuje **tabulková prvosňatečnost**¹² mužů a žen, která ukazuje, že v případě, že by byla zachována úroveň sňatečnosti z roku 2011, zůstávalo by v populaci svobodnými ve věku 50 let 47 % mužů a 40 % žen, zatímco před rokem 1989 – i přes ne příliš příznivou bytovou situaci – vstupovalo do manželství 90 % mužů a 96 % žen, a to převážně v nízkém věku. Manželství uzavírali téměř všichni, kteří mohli¹³. Dále došlo od roku 1989 ke **zvýšení průměrného (a modálního)**

¹² „Tabulková prvosňatečnost udává podíl osob, které do 50 let věku uzavřou první sňatek, za předpokladu setrvání řádu prvosňatečnosti, úmrtnosti i migrace na úrovni daného roku.“ [ČSÚ 2011]

¹³ „V tradičních společnostech zůstávalo 12 až 20 % populace celoživotně neprovdaných.“ [Horská et al. 1990, citováno dle Možný 1999: 179] Poté, co vzrostla životní úroveň celé společnosti, se stal sňatek dostupným pro každého. V Československu tak v 70. letech 20. století dosahoval podíl celoživotně neprovdaných mužů 5 % a celoživotně neprovdaných žen bylo 3 %. Jen pět mužů a tři ženy ze sta zůstávalo celoživotně svobodných. „Uvážíme-li, že v nejnižším odhadu 3 % populace tvoří homosexuálové, další 3 % lidí mentálně retardovaní a dalších nejméně 6 až 8 % jsou lidé tak těžce chronicky nemocní anebo fyzicky handicapovaní, že jim manželský život štěstí nepřinese, vidíme, že sňatečnost daleko překročila své přirozené limity. Pod společenským tlakem vdávaly a ženily se i ty a ti, jimž chyběly pro manželský život předpoklady.“ [Možný 1999: 180]

věku svobodných snoubenců při vstupu do manželství o osm let na 32 let u mužů a 29 let u žen (2011). [ČSÚ 2011, ČSÚ 2012, Kučera 2000: 11]

Graf č. 2: Tabulková prvosňatečnost mužů a žen mezi lety 1989–2011

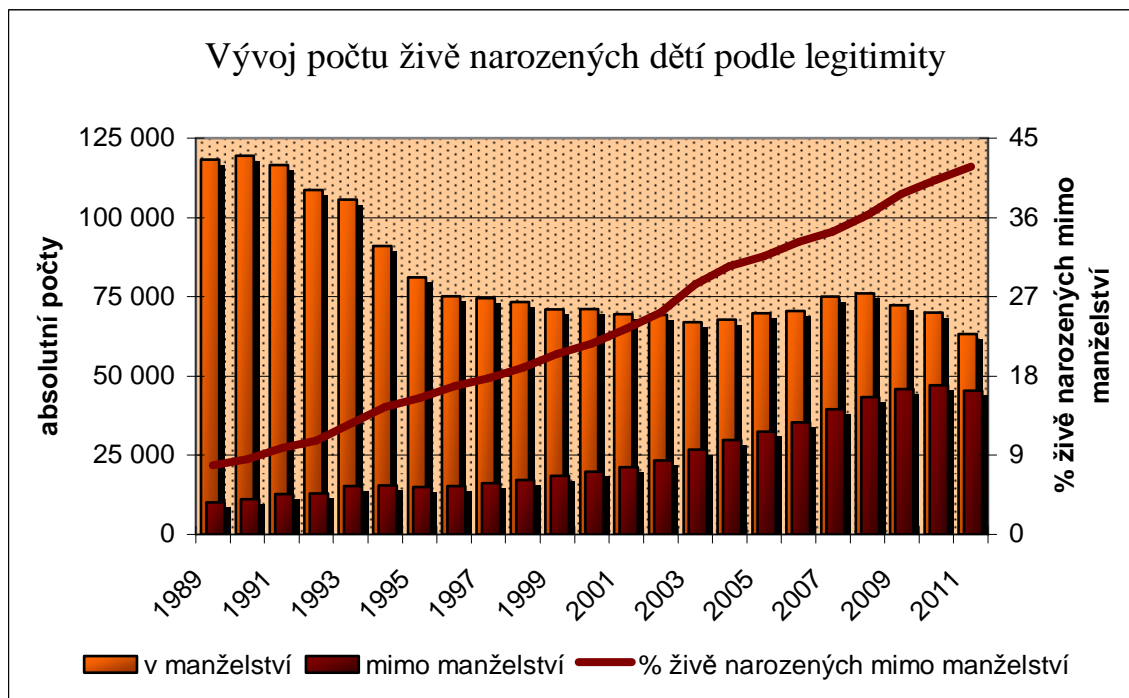
Zdroj: autorka dle dat z ČSÚ 2011, ČSÚ 2012

Za příčiny snížení sňatečnosti můžeme považovat v první řadě větší možnost seberealizace mladých lidí jinde než v rodinné oblasti např. možnost studia v zahraničí, studium jazyků, delší doba vzdělávání se, cestování apod. Na oddálení doby uzavření prvního sňatku má ale také vliv nelehká ekonomická situace, a to zejména co se týká možnosti získání vlastního bydlení. Mladí lidé dnes chtějí být nejdříve ekonomicky nezávislí, a teprve pak založit vlastní rodinu, dříve obvyklý model soužití více generací je odmítán a je spíše nouzovým či dočasným řešením. Naše republika se tak odsouváním doby sňatku či dokonce jeho odmítáním přiblížila hodnotám zemí západní Evropy. [Národní zpráva... 2004: 24–25]

Změny sňatkového chování způsobily **zvýšení podílu dětí narozených mimo manželství** a tím pádem i **snížení podílu dětí z předmanželských koncepcí**¹⁴. Intenzita porodnosti již není podmíněna intenzitou sňatečnosti. Potřeba legitimizovat početí dítěte sňatkem se vytrácí. Podíl dětí narozených mimo manželství je dnes pětkrát větší než v roce 1989. Tehdy činil jen 7,9 %, každoročním zvýšením se vyšplhal až na 41,8 % v roce 2011. Oproti tomu podíl dětí z předmanželských koncepcí, který byl před rokem 1989 přibližně 55 %, se snížil – dnes se z předmanželských koncepcí rodí 26 % dětí.

Mezi lety 1989–2011 také došlo ke **zvýšení průměrného věku rodiček a prvorodiček** o pět let na 29,7 a 27,6 let. Obdobně jako v západních zemích došlo ke **zvýšení úhrnné rozvodovosti** (podíl manželství končících rozvodem) z 37 % na 46 %, což řadí Českou republiku k zemím s nejvyšší rozvodovostí v Evropě. [ČSÚ 2011, ČSÚ 2012]

Graf č. 3: Vývoj počtu živě narozených dětí podle legitimacy mezi lety 1989–2011

Zdroj: autorka dle dat z ČSÚ 2011, ČSÚ 2012

Co se týče existence nesezdaných soužití (více v následující podkapitole), také došlo po roce 1989 k nárůstu, což vyplývá mimo jiné i ze **zvýšení počtu dětí narozených mimo manželství ve druhém a dalších pořadích**¹⁵. Tento fakt ukazuje na rozšíření existence nesezdaného soužití jako alternativy manželství. Jak vysvětluje Zeman (2007): „Pokud žena za socialismu porodila nemanželské dítě, šlo většinou o dítě prvního pořadí, zatímco v současnosti se mimo manželství rodí i děti druhého pořadí, což může naznačovat existenci funkčních kohabitací nahrazujících sňatky, nikoli pouze předmanželských kohabitací, do kterých se ještě před svatbou ‚stihnou‘ narodit děti prvního pořadí.“ [Zeman 2007: 21] Před rokem 1990 zřejmě bránila většímu výskytu nesezdaných soužití mezi mladými lidmi preference manželských svazků a to jak v dřívějším systému získávání bytů, tak i ve veřejném mínění. [Kučera 2000: 15]

¹⁴ „Předmanželské koncepce uvádí procentuální podíl prvních dětí narozených v manželství do osmi měsíců od sňatku ze všech manželských dětí prvního pořadí.“ [ČSÚ 2011]

5.2 Nesezdaná soužití v datech

Informace o počtech a struktuře nesezdaných soužití jsou zjišťovány ze Sčítání lidu, domů a bytů od roku 1961, přičemž poslední sčítání – ze kterého jsou známy výsledky – v roce 2001 přineslo zatím nejdetailnější informace, ke kterým ale nejsou k dispozici srovnatelná data z minulých sčítání. Nesezdané soužití je zde, vzhledem k použité metodice, označováno termínem „**faktické manželství**“. Ve faktickém manželství žijí ti partneři, kteří ve sčítacím bytovém listu označili svůj vztah jako „druh, družka (nesezdané soužití)“. [ČSÚ 2004]

Počet nesezdaných soužití se dlouhodobě zvyšuje. Celkový zjištěný počet se mezi lety 1961 až 2001 více než ztrojnásobil. Vzrostl z přibližně 40 tisíc v roce 1961 až na 125 tisíc v roce 2001. [ČSÚ 2004] Přepokládá se ale, že počet nesezdaných soužití je v České republice do jisté míry podhodnocen.¹⁶ Lepší obraz nám v tomto případě mohou poskytnout výběrová sociologická šetření.

Graf č. 4: Vývoj počtu faktických manželství v letech 1961–2001

Zdroj: autorka dle dat z ČSÚ 2004

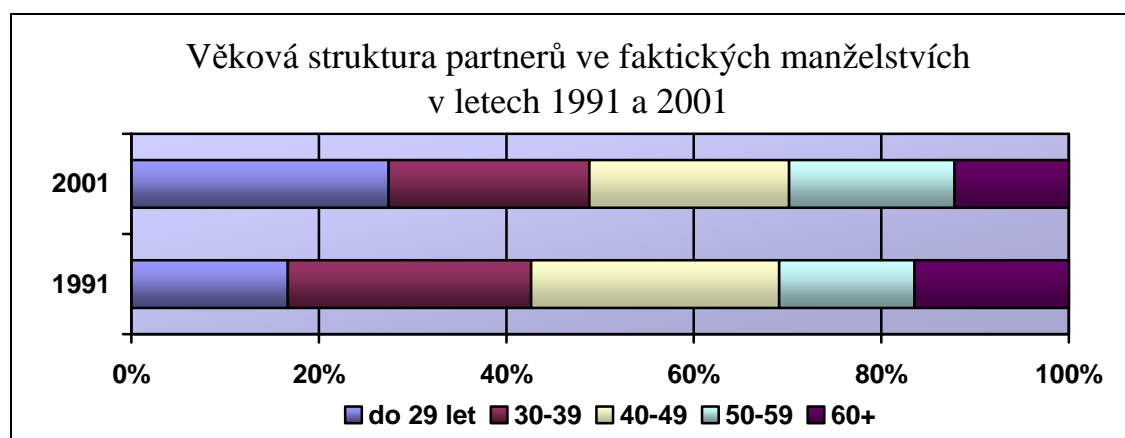
¹⁵ Počet dětí narozených mimo manželství ve druhém pořadí vzrostl mezi lety 1990–1998 o 96 %. Ve třetích a dalších pořadích byl nárůst o 43 %. [Kučera 2000: 16]

¹⁶ Pištora uvádí, že počet nesezdaných párů je podhodnocen kvůli použité metodice, která je „postavená na institutu trvalého bydliště. V řadě případů byla dotyčná osoba sečtena v místě svého trvalého pobytu, přestože tam ve skutečnosti nebydlela. Protože byla kategorie faktického manželství konstruována na základě otázky na vztah k uživateli bytu a k osobě v čele domácnosti, nemohly pak být tyto páry dány

Přestože počet faktických manželství výrazně vzrostl, jejich **podíl z celkového počtu úplných rodin**¹⁷ není v České republice oproti jiným evropským zemím nikterak významný a Česká republika tak patří k zemím s nižším podílem nesezdaných soužití. Mezi země s nejvyšším podílem nesezdaných soužití patří tradičně severské země (Dánsko, Finsko atd.), kterým je připisován i původ tohoto typu soužití. V těchto zemích se nesezdaná soužití podílejí na celkovém počtu úplných rodin i z více než 20 %. Naopak k zemím s nejnižším podílem patří např. Kypr, sousední Polsko i Slovensko, kde se zastoupení nesezdaných soužití pohybuje okolo 2 %. U nás byl v roce 1991 podíl faktických manželství z celkového počtu úplných rodin přibližně 3,4 %, sčítání v roce 2001 ukázalo zvýšení na 5,4 %. [ČSÚ 2004, Cohabitation rate... 2010]

K výrazným změnám mezi lety 1991–2001 však došlo ve vnitřní struktuře faktických manželství, a to zejména ve **věku** a rodinném stavu osob v nich žijících. „Zatímco v předchozích letech či desetiletích byla faktická manželství variantou soužití zejména pro osoby středního věku či starší – rozvedené či ovdovělé, po roce 1991 se velmi výrazně zvýšilo zastoupení mladých svobodných osob, které dávaly tomuto neformálnímu soužití přednost před uzavřením sňatku.“ [ČSÚ 2004] Došlo k celkovému omlazení: podíl faktických manželství partnerů vyššího věku poklesl a naopak u nejnižších věkových kategorií došlo ke zvýšení jejich zastoupení. Podíl kohabitantů mladších 29 let se dokonce téměř zdvojnásobil. [c. d.] Více v grafu:

Graf č. 5: Věková struktura partnerů ve faktických manželstvích v letech 1991 a 2001

Zdroj: autorka, vlastní výpočty podle dat z ČSÚ 2004

dohromady.“ [Pištora 2003: 119] Ve skutečnosti tak tvoří tzv. faktická manželství jen část nesezdaných soužití. Např. v mém výzkumu tři z pěti párů neměly shodné bydliště.

Jak jsem již zmínila výše, změnila se i struktura faktických manželství podle **rodinného stavu**, do níž se změna věkové struktury promítla. Nesezdané soužití bylo a je nejtypičtější pro ty, kteří již za sebou zkušenost s manželstvím mají (pro rozvedené a ovdovělé), jejich podíl ale klesá. Mezi lety 1991 až 2001 došlo k výraznému snížení tohoto podílu z 60 % na 44 % a jako protipól došlo k výraznému zvýšení relativního zastoupení faktických manželství dvou svobodných (většinou mladých) partnerů. Zatímco v roce 1991 činil jejich podíl necelou desetinu z celkového počtu faktických manželství, v roce 2001 jich byla již čtvrtina. [ČSÚ 2004] K jakým změnám ve struktuře faktických manželství podle rodinného stavu došlo mezi lety 1991–2001 ukazuje následující tabulka:

Tabulka č. 2: Faktická manželství podle rodinného stavu partnerů v letech 1991 a 2001

Rodinný stav partnerů	1991		2001		Index
	abs.	%	abs.	%	2001/1991
Oba svobodní	8 349	9,8	31 186	24,9	373,5
Oba rozvedení, ovdovělí	51 043	60,1	55 673	44,4	109,1
Ženatí, vdané	187	0,2	572	0,5	305,9
Muž svobodný, žena s ostatním rod. stavem	16 800	19,8	20 726	16,5	123,4
Žena svobodná, muž s ostatním rod. stavem	7 092	8,4	12 565	10,0	177,2
Ostatní případy	1 463	1,7	4 547	3,6	310,8
Faktická manželství celkem	84 934	100,0	125 269	100,0	147,5

Zdroj: autorka dle ČSÚ 2004

Zhruba v polovině (50,42 %) faktických manželství byly při sčítání v roce 2001 **děti**. Pokud počítáme pouze závislé děti¹⁸, je jejich zastoupení nižší a to 41 %. Oproti roku 1991 jejich podíl klesl. Snížení relativního počtu dětí je dáno tím, že největší početní nárůst mezi lety 1991 až 2001 zaznamenala kategorie bezdětných faktických manželství. Bezdětná byla zejména nejmladší a nejstarší faktická manželství. Podíl faktických manželství s jedním závislým dítětem zůstal přibližně stejný (cca 22,5 %) a tvoří nadále nejpočetnější skupinu v souboru faktických manželství se závislými dětmi. Zastoupení rodin se dvěma a více dětmi se o něco snížilo. [ČSÚ 2004]

¹⁷ Za úplnou rodinu považujeme manželský pár nebo soužití druha a družky (faktické manželství) bez dětí nebo s dětmi. [ČSÚ 2003: 7]

¹⁸ „Tj. syn nebo dcera, ekonomicky neaktivní, ve věku do 25 let vč.“ [ČSÚ 2004]

Tabulka č. 3: Faktická manželství podle počtu závislých dětí v letech 1991 a 2001

	Počet závislých dětí					
	0	1	2	3	4+	celkem
Faktická manželství – abs.						
1991	45 449	19 176	13 843	4 741	1 725	84 934
2001	73 850	28 181	16 448	4 838	1 952	125 269
Faktická manželství – v %						
1991	53,5	22,6	16,3	5,6	2,0	100,0
2001	59,0	22,5	13,1	3,9	1,6	100,0
Index 2001/1991	162,5	147,0	118,8	102,0	113,2	147,5

Zdroj: autorka dle ČSÚ 2004

Ze sčítání v roce 2001 dále navíc víme, že **vzdělanostní struktura** partnerů ve faktických manželstvích odpovídala proporcčně vzdělanostní struktuře celé populace České republiky. Míra **ekonomické aktivity** kohabituujících byla v roce 2001 ve srovnání se zbytkem populace o něco vyšší – příčinou byla věková struktura faktických manželství, ve které převažovaly osoby v produktivním věku. Co se týče **územního výskytu**, obecně platí, že větší zastoupení faktických manželství – z celkového počtu úplných rodin – je na severu a západě republiky, nejnižší pak na Jižní Moravě.¹⁹ **Úroveň bydlení a vybavenosti domácností** vybranými předměty byla u faktických manželství prokazatelně nižší než u úplných rodin celkem, i než u všech domácností a kvalita bydlení se snižovala úměrně se zvyšujícím se počtem dětí v rodině. [ČSÚ 2004]

Průměrná doba trvání nesezdaného soužití nebývá dlouhá. Ve výzkumu „Mladá generace 1997“ činila průměrná délka 2,2 roku. Nutno ale zdůraznit, že to nebyla konečná (celková) délka soužití, ale délka soužití od jeho počátku do okamžiku dotazování. Autoři ale stejně dospěli k závěru, že průměrná délka soužití nebývá dlouhá, neboť se zde promítá fakt, že většina kohabituujících po delším soužití sňatek uzavře, „*a to zpravidla poté, co partnerka otěhotní.*“ [Vymětalová 2000: 125] Vzniká tak totiž rodina a ta potřebuje jasnější vymezení od okolí. Dalším „milníkem“ pro uzavření sňatku obvykle bývá nástup dítěte do mateřské nebo základní školy, kdy mohou být pro dítě odlišná příjmení rodičů problematická. Pokud ani toto není pro pár důvodem k uzavření sňatku, je velmi pravděpodobné, že k jeho uzavření už nikdy nedojde.

¹⁹ Viz Příloha č. 3: Podíl faktických manželství z úplných rodin celkem k 1. 3. 2001 – územní rozložení (graf).

5.2.1 Porovnání vybraných charakteristik faktických manželství a manželských párů ze sčítání v roce 2001

Obsáhlejší informace ze sčítání v roce 2001 umožňují porovnání manželství s faktickými manželstvími. Zde shrnu základní charakteristiky, ve kterých se liší:

- manželské páry mají věkovou strukturu založenou na biologickém cyklu jedince a závisí na věkové struktuře celé populace, faktická manželství mají věkovou strukturu nerovnoměrnou; tato rozdílná věková struktura ovlivňuje do jisté míry další charakteristiky;
- ve faktických manželstvích je menší zastoupení rodin se závislými dětmi;
- průměrný počet závislých dětí je u faktických manželství o cca jednu desetinu menší (0,67 versus 0,79);
- podíl dvoučlenných faktických manželství je skoro poloviční, a je tak vyšší než počet dvojčlenných manželství, kterých je zhruba třetina;
- průměrná velikost faktického manželství je menší – činí 2,89 osoby oproti průměrné velikosti manželského svazku, která je 3,13 osoby;
- ve faktických manželstvích je vyšší podíl osob se základním vzděláním a tím pádem i nižší podíly osob s vyššími stupni vzdělání;
- ve faktických manželstvích je vyšší zastoupení nezaměstnaných, u žen je dokonce téměř dvojnásobné;
- ve faktických manželstvích je vyšší podíl národnostně smíšených svazků;
- lidé ve faktických manželstvích bydlí častěji v nájemních a družstevních bytech, zatímco manželské páry mají byty spíše v osobním vlastnictví; v rodinných domech žije přibližně třetina faktických manželství, zatímco manželských párů žije v domech více než polovina; největší rozdíly mezi faktickými a opravdovými manželstvími jsou v úrovni bydlení a vybavenosti domácností – „*standard bydlení faktických manželství, a to zejména pak rodin se závislými dětmi, je jednoznačně horší než u manželských párů. Týká se to jak kategorie, tak velikosti bytu.*“²⁰ [ČSÚ 2004]

²⁰ Konkrétní čísla nabízí Příloha č. 4.

6 Důvody růstu počtu nesezdaných soužití po roce 1989

Změny v rodinném chování, ke kterým v 90. letech došlo, byly ovlivněny jak posunem hodnotových orientací, tak strukturálními (ekonomickými a politickými) faktory. Tyto vlivy jsou velmi úzce propojeny. Se změnou politického režimu v roce 1989 se otevřela společnost a ekonomika.²¹ To mělo za následek zvýšení hodnoty ztracených příležitostí, jež v sobě nesou brzký sňatek a rodičovství. Lidem se otevřely nové možnosti jako cestování nebo podnikání, zvýšila se dostupnost vysokoškolského vzdělání²², a tak ztratilo uzavření sňatku a početí dítěte atraktivnost jedněch z mála možností na svobodné rozhodnutí. Na jedné straně zde byly nově se otevírající a rostoucí životní šance a jim odpovídající individuální volby, na straně druhé však nově generovaná a narůstající sociální rizika. Obrovské rozšíření nabídky konzumních příležitostí nebylo doprovázeno odpovídajícím růstem kupní síly, a tak začaly být konzumní aspirace vyšší než reálné možnosti. Nové příležitosti tak nebylo možné realizovat při zachování stávajícího způsobu života. Mladé generace tak začaly sňatek a rodičovství odkládat. [Možný 2006: 255, Sirovátka 2003: 40–41] Rabušic tvrdí, že změna sňatkového chování, která u nás po roce 1989 nastala, byla nevyhnutelným důsledkem transformace české společnosti, a že výsledné sňatkové chování je přirozené pro všechny vyspělé moderní společnosti. [Rabušic 2001a: 222]

Sociální a veřejná politika může ovlivňovat podmínky k realizaci a rozšíření životních voleb a plánů. Není pochyb o tom, že před rokem 1989 (zejména v 70. letech) u nás panovalo výrazné pro-rodinné klima, svědčí o tom nízký podíl dětí narozených mimo manželství²³ a to, že sňatečnost překonala své přirozené hranice¹³. [Možný 1999: 180, Možný 2006: 262, Sirovátka 2003: 41] Dnes manželství takové výhody, jako mělo dříve, nemá. Výhodné **novomanželské půjčky**²⁴, snazší možnost **získání bydlení**²⁵ a

²¹ V předchozí etapě komunistického režimu hrály klíčovou roli v životě jedince rodina a sociální kapitál (konexe). Rozhodujícím nebyl výkon jedince nýbrž rodinné sítě, klientela a patroni. To vše se změnilo. [Rabušic 2001a: 214]

²² Počty studujících na středních a vysokých školách byly totalitním režimem omezovány podle politických hledisek. Po základní škole muselo 60 % žáků nastoupit do učňovských oborů, zbývajících 40 % na střední školy. Během 90. let (po pádu komunistického režimu) se počet studujících na vysokých školách zvýšil o více než 60 %. [Rabušic 2001a: 215, Sirovátka 2003: 43]

²³ V roce 1974 byl podíl dětí narozených mimo manželství (4,3 %) nejnižší, jakého kdy bylo na českém území dosaženo. [ČSÚ 2011]

²⁴ Novomanželské půjčky se státním příspěvkem na pořízení nebo vybavení bytu existovaly od roku 1973 do roku 1990. Byly poskytovány manželům mladším 30 let s měsíčním příjmem do 5000 Kčs. Maximální výše půjčky byla 50 000 Kč s dobou splatnosti až 15 let. Úrok na koupi bytu byl 1 %, na zařízení bytu 2,5 %. Narozením dítěte došlo k odepsání části dluhu a prodloužení doby splatnosti o jeden rok.

další formy podpory ze strany státu, které byly postupně sníženy nebo zrušeny, to vše mohlo přispět k nárůstu množství nesezdaných soužití.

Jak jsem již psala výše, pokles sňatečnosti a nárůst počtu nesezdaných soužití je vysvětlován dvěma odlišnými způsoby. První z nich zahrnuje hodnotové důvody, druhý ekonomické a politické. Hodnotová východiska vychází z teorie druhého demografického přechodu a vysvětlují změny ve sňatkovém chování změnou hodnot mladých generací. Strukturální teorie naopak zdůrazňují vliv ekonomických a politických faktorů na sňatkové chování – změny jsou spojeny s výhodami a nevýhodami, které manželství/nesezdané soužití přináší. Strukturální a hodnotové faktory mají pro různé sociální vrstvy různou váhu. Předpokládám, že páry s vyšším vzděláním (a tedy pravděpodobně lepší pozicí na pracovním trhu) budou jako důvody neuzavření sňatku častěji uvádět hodnotové faktory (př. názor, že manželství je zastaralá instituce), a naopak páry s nižším vzděláním (a tedy pravděpodobně horší ekonomickou situací) budou zdůrazňovat spíše ekonomické faktory (jako například nevýhodnost manželství). Ze struktury nesezdaných párů, zjištěné ze sčítání v roce 2001, vyplývá, že ekonomická situace nesezdaných párů je horší než sezdaných. Z tohoto důvodu by mohly být v České republice k vysvětlení vhodné spíše ekonomické faktory a sociálně politická opatření státu.

V následujících podkapitolách popíšu důvody, které mohou mít partneři pro žití v nesezdaném soužití v České republice. Nejdříve ukážu, jak velká je hodnota manželství v naší společnosti. Poté se zaměřím na nejvýznamnější ekonomické, politické a právní výhody a nevýhody, které v České republice přináší formálně nepotvrzený vztah partnerské dvojici. Nakonec představím nejčastější odpovědi, které partneři uvedli ve výzkumech, na otázku, proč nevstoupili do manželství, ale zůstali nesezdaní, a nejčastější důvody pro rozhodnutí těch, kteří do manželství vstoupili.

V listopadu 2004 byly znovu zavedeny (max. výše půjčky 300 tisíc na 20 let s 2% úrokem), jejich poskytování však trvalo pouze do května 2005, kdy byly vzhledem k nákladnosti nahrazeny dotacemi na běžné bankovní půjčky na bydlení. A to tak, aby úvěr byl stejně drahý jako původní novomanželská půjčka. [Kocourková 2006: 111–125]

²⁵ Komunistický režim tlačil na zvyšování sňatečnosti i pomocí bytové politiky. „*Lidé, kteří nežili v manželství, neměli na získání bytu prakticky nárok.*“ [Možný 1999: 180]

6.1 *Je za růstem počtu nesezdaných soužití pokles hodnoty manželství?*

I přes odsun sňatku do pozdějšího věku a navzdory tomu, že současná moderní společnost uznává i nesezdané soužití²⁶ a mnoho lidí spolu žije pouze tzv. „na psí knížku“, má manželství v naší zemi stále vysokou individuální i společenskou²⁷ hodnotu. Svědčí o tom jak množství opakovaných sňatků, tak výzkumy postojů, které opakovaně ukazují, že drtivá většina mladých pokládá život v manželství za nejlepší formu rodiny²⁸, i když se hodnota manželství s klesajícím věkem mírně snižuje. Nelze tedy říci, že by mladí lidé manželství odmítali, pouze už ho nevnímají jako jedinou správnou volbu a akceptují i jiné formy soužití. A tak je pravděpodobné, že manželství bude součástí životní zkušenosti většiny dnešní mladé generace.

Z proběhlého šetření *Rodina 2001* vyplývá, že **důležitost instituce manželství je spatřována zejména v poskytování materiální jistoty partnerům**, tedy v majetkoprávních vztazích, které manželství přináší. Za **další důležitou funkci je považována funkce výchovná** (zázemi pro potomky a legalizace dítěte – většina lidí stále zastává názor, že děti by se měly rodit pouze do manželství), což je i jedna z „historických“ funkcí manželství. Klesl význam dříve důležitého „zajišťování citových vazeb“, neboť tuto potřebu dnes může poskytovat i nesezdané soužití. Negativně je manželství vnímáno jako prostředí omezující svobodu. [Kuchařová 2003: 190–193]

Atraktivita nesezdaného soužití přesně naopak spočívá v tom, že „*nepředstavuje formální závazek jištěný slibem nezrušitelnosti a poskytuje tak jistý stupeň osobní nezávislosti.*“ [Mareš 2003: 77]

²⁶ ¾ dotázaných ve věku 18–65 let odpovídají, že je rozumné, aby spolu dva lidé nejprve žili, než uzavřou sňatek a 55 % dotázaných si myslí, že je v pořádku, když spolu dva lidé žijí, i když sňatek neplánují (v souboru mladých do 30 let si to však myslí 80 % respondentů). [Možný 2006: 257] Data jsou z výzkumu International Social Survey Programme (dále jen ISSP) 2002. Tyto podíly naznačují, že jsou nesezdaná soužití v ČR vnímána převážně jako „předmanželská soužití“ nikoli jako „alternativa manželství“.

²⁷ Národní zpráva o rodině (2004), Národní koncepce rodinné politiky (2005) a Národní koncepce podpory rodin s dětmi (2008) preferují manželství před jinými formami soužití a hovoří o potřebě jeho podpory.

²⁸ Oproti tomu nesezdané soužití (jako „alternativa manželství“, ne jako „předstupeň manželství“) za – pro sebe – nejlepší volbu považuje jen každý desátý svobodný. Z těch, kteří v nesezdaném soužití žijí, má více než 80 % v plánu v budoucnosti se svým partnerem manželství uzavřít. [Možný 2006: 257]

6.2 Výhody a nevýhody nesezdaného soužití vyplývající z právních úprav České republiky

Manželství je pojmem právním a jako takový je v **zákonech přesně vymezen**. Zákon o rodině definuje manželství jako „*trvalé společenství muže a ženy založené zákonem stanoveným způsobem.*“ [Zákon č. 94/1963 Sb.] Jeho hlavním účelem je „*založení rodiny a řádná výchova dětí.*“ [c. d.] Manželství je uzavřeno souhlasným prohlášením muže a ženy o vstupu do manželství – sňatkem. Paragraf 18 Zákona o rodině stanovuje základní práva a povinnosti manželů jako např. žít spolu, být si věrni, pomáhat si, vzájemně respektovat svoji důstojnost, společně pečovat o děti atd. Podle § 21 téhož zákona se manželé mohou vzájemně zastupovat v běžných záležitostech a záležitostech týkajících se celé rodiny.

Na rozdíl od pojmu manželství česká právní úprava **zákona o rodině „nezná“ a nijak neupravuje nesezdané soužití**. Místo nesezdaného soužití se můžeme setkat s termíny „**druh a družka**“ (např. v trestním právu, zákonu o státní sociální podpoře, zákonu o životním minimu), „**společně žijící osoby**“ (např. v občanském zákoníku) a někdy také může být nesezdané soužití skryto pod pojmy „**domácnost**“ či „**osoba blízká**“. Těmito kategoriemi jsou do určité míry regulovány některé skutečnosti tohoto druhu soužití: například v oblasti dědického a daňového práva, sociálního zabezpečení, při přechodu práva nájmu bytu a podobně. Druhem a družkou se rozumí muž a žena, kteří spolu trvale žijí a společně uhrazují náklady na své potřeby.²⁹ Tento způsob soužití není stvrzován obdobně jako manželství, nesezdané soužití vzniká rozhodnutím partnerů, že spolu budou žít, hospodařit atd. [Choděra 2002: 20, Rabušic 2001a: 193]

Z právního hlediska se jeví **nesezdané soužití jako méně výhodná strategie**. Partneři v nesezdaném soužití mají oproti manželům obtížnější pozici v majetkové a finanční sféře. Za prvé, v případě zániku svazku (rozchodem či smrtí) nemají nesezdaní partneři na rozdíl od sezdaných párů automatický právní nárok na **majetek**³⁰, kterého společně nabyli v průběhu trvání vztahu. V případě **zániku manželství rozvodem**

²⁹ Jedná se prakticky o opis definice domácnosti z § 115 Občanského zákoníku.

³⁰ Společné jmění vzniká podle § 136 odst. 2 Občanského zákoníku pouze mezi manžely nikoliv mezi druhem a družkou. Společné jmění manželů tvoří majetek získaný některým z manželů (nebo jimi oběma) za trvání manželství. Jinými slovy nezáleží na tom, kdo kolik vydělává. Pokud byla jakákoliv „věc“ získaná za trvání manželství, tvoří společné jmění a oba partneři mají k takovému majetku stejná práva a povinnosti. Výjimku tvoří pouze majetek získaný dědictvím nebo darem. Součástí společného jmění jsou i závazky, které jednomu z manželů nebo oběma společně vznikly v době manželství. Druh a družka

zákon stanovuje majetkové vyrovnání, které je v souladu s jasně formulovanými právními nařízeními. Nesezdané soužití zaniká tak jako vzniká – neformálně. V případě zániku nesezdaného soužití žádná pravidla neexistují, takže může dojít k tomu, že slabší partner dopadne finančně hůře, než by tomu bylo při právně vedeném rozvodu. [Rabušic 2001a: 199, Soukupová 2007: 81]

Situace **zániku partnerství smrtí** jednoho z partnerů může představovat další nevýhodu nesezdaného soužití. Náš právní řád zná dva způsoby dědění: dědění ze závěti a ze zákona. V případě dědění ze závěti je situace jasná. V případě, že zemřelý partner závět nesepíše, rozeznává zákon čtyři dědické skupiny, které nastupují po sobě. Ve všech skupinách jsou taxativně určeni zákonní dědicové, kteří dědí v případě, že je k dědění povolána jejich skupina. Přičemž pozůstalý druh nebo družka může dědit pouze z titulu společně žijící osoby. V první skupině dědí pozůstalý manžel a děti zůstavitele. Pokud zůstavitel nemá děti, dědil by ve druhé skupině manžel, zůstaviteli rodiče a dále ti, kteří žili se zůstavitelem nejméně po dobu jednoho roku před jeho smrtí ve společné domácnosti, a kteří z tohoto důvodu pečovali o společnou domácnost nebo byli odkázáni výživou na zůstavitele. Pozůstalý druh/družka tedy dědí přinejlepším až ve druhé skupině, neboť pokud jsou ve druhé skupině pouze společně žijící osoby – tzn., pokud nedědí žádný z potomků, manžel či rodič – dědí se až ve třetí skupině, kde dědí společně žijící osoby spolu se sourozenci zemřelého, zde už mohou být společně žijící osoby jedinými dědici. Zákon tak především chrání děti zůstavitele a bere v potaz tradiční hodnoty jako je manželství nebo vztahy rodičů a dětí a až poté přihlíží k dalším osobám. [Choděra 2002: 73–75]

Za druhé, manželé mají vůči sobě **vyživovací povinnost** a měli by mít (podle § 91 Zákona o rodině) stejnou hmotnou a kulturní úroveň. Vyživovací povinnost „trvá“ i po zániku manželství – v případě, kdy se jeden z manželů není schopný samostatně uživit, vzniká mu, podle § 92 odst. 1 téhož zákona, právo na finanční podporu tzv. **výživné** od bývalého manžela. Toto právo zaniká dle § 93 a § 94 uplynutím třetího roku od rozvodu, uzavřením nového manželství oprávněným manželem, smrtí povinného manžela, či vyplacením jednorázové částky na základě písemné smlouvy. Partneři v nesezdaném soužití vůči sobě zákonem stanovenou vyživovací povinnost nemají, a když se po rozpadu partnerství není schopný jeden z partnerů samostatně uživit, žádné

nabývají majetek zásadně do svého osobního vlastnictví. Mezi druhem a družkou může vzniknout pouze podílové spoluvlastnictví. [Choděra 2002: 64–71]

právo na finanční podporu od bývalého partnera mu nevzniká. „*Zákon o rodině totiž upravuje vyživovací povinnost pouze mezi taxativně vymezenými subjekty, mezi které druha a družku nepočítá.*“ [Soukupová 2007: 81] Výjimkou jsou neprovdané matky (podle § 95 odst. 1 Zákona o rodině), které mají nárok na příspěvek na úhradu nákladů spojených s těhotenstvím a slehnutím, jelikož si musí např. koupit nové mateřské ošacení, mají v těhotenství vyšší úhradu za stravu apod. Faktické poskytování výživného mezi partnery však bere v potaz Občanský zákoník (Zákon č. 40/1964 Sb.) v ustanoveních o náhradě škody. V případě usmrcení druha je (podle § 448 odst. 1) viník povinen hradit peněžitým důchodem náklady na výživu pozůstalým, kterým zemřelý výživu poskytoval nebo byl povinen poskytovat, tedy i pozůstalému druhovi či družce.

Po rozpadu partnerství mohou také vzniknout potíže s **bydlením**. Pokud má jeden z manželů/partnerů nemovitost v osobním vlastnictví a druhý manžel/partner se k němu nastěhuje a rozvedou/rozejdou se, tak má druhý manžel právo na náhradní bydlení, partner žádné takové právo nemá. Druh a družka však mohou stejně jako manželé vlastnit nemovitost společně, a to díky podílovému spoluvlastnictví. U nájmu zase vždy ze zákona (§ 703 odst. 1 Občanského zákoníku) vzniká společný nájem bytu manžely, u nesezdaných partnerů tento automatický nárok nevzniká, ke vzniku společného nájmu bytu nesezdaných partnerů je třeba souhlasu pronajímatele. [Choděra 2002: 77–79] A u družstevního bytu může podle § 700 odst. 3 Občanského zákoníku společný nájem vzniknout jen mezi manžely. V případě smrti nájemce má pozůstalý druh nárok na přechod nájmu, jen pokud žil s nájemcem po dobu alespoň tří let před jeho smrtí (§ 706 odst. 2 Občanského zákoníku).

Být „jenom“ partnerem může být nevýhodou také v případě, že se partner dostane do takového zdravotního stavu, kdy není schopen určit osoby, které mohou být o jeho zdravotním stavu informovány. V takovém případě mají právo na aktuální **informace o zdravotním stavu** pouze osoby blízké, mezi které se druh a družka nepočítá. [Práva pacienta 2008]

Co se týče **rodičovských práv a práv dítěte** a s tím souvisejících oblastí práva sociálního zabezpečení, zastává nesezdané soužití s manželstvím rovnoprávné postavení. Ústava ČR zaručuje ochranu rodiny s dětmi jako takové, nezáleží na typu rodiny. Stejně tak právní úprava vztahu mezi rodiči a dětmi není nijak ovlivněna tím, zda jsou rodiče sezdaní či nikoliv. „*Osobní a majetkové vztahy mezi druhem a družkou zákon výslovně neupravuje, ale jakmile se v nesezdaném soužití narodí dítě, tak*

s ohledem na smysl zákona o rodině, tj. ochranu zájmů nezletilého dítěte, reguluje zákon vztah mezi otcem a matkou prostřednictvím jejich vztahu ke společnému dítěti.“ [Gregorová, Králíčková 1998, dle Soukupová 2007: 82] S ohledem na to, že rodiče dítěte nejsou manželé, zde platí několik drobných výjimek např. při určení příjmení dítěte nebo ve způsobu určení otcovství (u sezdaných párů je otcovství automaticky připisáno manželovi, nesezdaní rodiče musí učinit souhlasné prohlášení, případně je otcovství určeno soudně). [Choděra 2002: 45–47] Avšak významné omezení lze spatřovat z hlediska institutu **osvojení**. Rozlišujeme osvojení individuální a společné. Společně mohou (podle § 66 odst. 1 Zákona o rodině) osvojit dítě jen manželé. Druh a družka společně osvojit dítě nemohou, a tak druhý z páru nebude nikdy považován za rodiče dítěte, ale pouze za partnera rodiče.

V **restním právu** je druh roven manželu stejně jako v **oblasti práva sociálního zabezpečení** (vyjma důchodového pojištění), a to zejména proto, aby se nesezdanému soužití nedostalo neopodstatněných výhod, systém ale může být obcházen – viz následující podkapitola.

6.3 Výhody a nevýhody nesezdaného soužití vyplývající ze sociální a rodinné politiky České republiky

Tato část se také týká právních úprav, ale těch, které jsou spojeny s finančními zvýhodněními manželství či nesezdaného soužití v oblasti podpory státu. Jelikož se jedná o poměrně rozsáhlé a poněkud odlišné téma od předchozích právních úprav, věnuji mu tuto speciální kapitolu.

Pro účely nároku na **dávky z nemocenského pojištění a sociálního zabezpečení** je nesezdané soužití rovnoprávné s manželstvím, pokud spolu partneři žijí ve společné domácnosti alespoň tři měsíce. Systém státní sociální podpory je tak nastaven proto, aby nesezdané soužití nebylo před manželstvím zvýhodněno. Tento fakt – alespoň tříměsíční společné soužití – který ochraňuje např. osamělé matky³¹, však musí být vždy dokázán, právní domněnka existence společné domácnosti zde, tak jako u manželství, není. [Gregorová, Králíčková 1998: 214, dle Soukupová 2007: 82] Což je zřejmě klíčové pro existenci **úcelově nesezdaných soužití** – soužití, ve kterých spolu

³¹ Za osamělého rodiče je podle paragrafu 7 odst. 8 Zákona o státní sociální podpoře považován rodič, který je svobodný, ovdovělý nebo rozvedený, pokud nežije s druhem. K druhovi (družce) se jako ke společně posuzované osobě přihlíží, jen žije-li s oprávněnou osobou alespoň tři měsíce.

partneři „fakticky sdílejí a společně hradí náklady na společnou domácnost, avšak pro účely vzniku nároku na dávky sociálního zabezpečení simulují neúplnou rodinu.“ [Národní koncepce... 2005: 43]

Předstírání osamělé domácnosti je výhodné prakticky jenom pro páry, kde je alespoň jeden z partnerů ekonomicky neaktivní. Životní minimum dvou samostatně žijících osob je totiž vyšší než dvou osob, které žijí společně v jedné domácnosti. Vyplácená dávka sociální péče je pak pochopitelně vyšší pro formálně osaměle žijící jedince a může vést v určitých sociálních kruzích ke vzniku účelově nesezdaných soužití. Ty mohou představovat výhodu při čerpání **testovaných dávek** jako je např. příspěvek na bydlení, kde je rozhodným příjmem příjem celé domácnosti, a lze je tak snadněji získat jako samostatně hospodařící jedinec.

Typ nesezdaného soužití, který je partnery brán jako alternativa manželství, se dá od nesezdaného soužití typu předmanželské soužití nejsnáze odlišit přítomností dětí. V České republice není **rodičovství nesezdaného páru** výrazem svobodomyšlného ducha, jelikož je typické spíše pro lidi méně vzdělané, s nižším socioekonomickým statusem a menším kulturním kapitálem. Tento fakt může být z části zapříčiněn i zvyšujícím se zájmem těchto lidí o vyšší sociální dávky. [Možný 2006: 264–265] Některé páry (zejména sociálně slabší) totiž záměrně nevstupují navzdory rodičovství do manželství a formálně spolu nežijí, protože pak mohou čerpat výhodnější dávky pro rodiny s dětmi. Až do konce roku 2007 měly **osamělé matky** právo na prodlouženou mateřskou dovolenou a s ní spojenou peněžitou pomoc v mateřství. Tato výhoda byla k 1. 1. 2008 zrušena novelou Zákoníku práce – zákonem č. 262/2006 Sb. Neoficiálním důvodem bylo zneužívání tohoto práva ženami žijícími v nesezdaném soužití, které však pro účel vzniku nároku na tuto výhodu předstíraly, že žijí samy. Jako oficiální důvod pak bylo uvedeno zrušení preference osamělých žen před ženami vdanými. Jednalo se o zdaleka největší rozdíl v dávkách pro formálně osamělé matky a matky vdané. [Soukupová 2007: 79–94] **Osamělý rodič** měl dále do loňského roku nárok na zvýšený sociální příspěvek. V současné době mají samoživitelé právo jen na o sedm dní delší (místo devíti dnů šestnáct) podporu při ošetřování člena rodiny (podle § 40 odst. 1 Zákona o nemocenském pojištění). A další testované dávky jako třeba přídavek na dítě, kde je rozhodným příjmem příjem celé domácnosti, lze snadněji získat jako samoživitel.

Sociální politika, která daňově a jinak podporuje svobodné matky, zvýhodňuje život v nesezdaném soužití a demotivuje manželství uzavřít. Důvodem k neuzavření

manželství tak může být i racionální ekonomický kalkul párů s nižšími příjmy (většinou i s nižším vzděláním). To z části potvrzuje i fakt, že drtivá většina dětí narozených mimo manželství se rodí matkám s nižším vzděláním. [Hamplová 2007: 8, Kuchařová 2003: 193–200, Možný 1999: 180] V České republice se na samoživitele sociální politika zaměřuje pouze tehdy, pokud se jejich příjmy pohybují okolo životního minima. Např. v Norsku ale platí osamělý rodič nižší daně, má nárok na vyšší přídatky na děti atd. [Kravdal 1999: 68]

Ekonomické faktory mohou hrát roli i u partnerů, kteří již v manželství jednou byli, ale ovdověli. S další svatbou by totiž přišli o **vdovský/vdovecký důchod**. Naopak mezi finanční nevýhody nesezdaného soužití patří neexistující obdoba **slevy na dani na manželku** (manžela).³²

V Národní koncepci rodinné politiky z roku 2005 a Národní koncepci podpory rodin s dětmi z roku 2008 je doporučováno, aby se budoucí rodinná politika v ČR orientovala hlavně na **podporu rodiny založené manželstvím**, neboť tato forma rodiny nejlépe plní své funkce a je pro stát nejpřínosnější. Tento trend lze pozorovat. Od roku 2005 se u nás projevuje snaha daňově zvýhodnit manželství. Tím došlo k poměrně výraznému snížení výhodnosti účelově nesezdaných soužití. Přesto však zůstává, především pro nízkopříjmové páry (páry, kde alespoň jeden příjem plyne ze soc. dávek) a pro páry s více dětmi, nesezdané soužití finančně přínosnější než manželství. „*Zde se rýsuje jedno z možných vysvětlení regionálně a vzdělanostně specifického rozšíření mimomanželské plodnosti.*“ [Soukupová 2007: 89]

6.4 Další faktory

Výhodu představuje nesezdané soužití při žádostech o **bankovní půjčky**. Při žádosti se totiž berou v úvahu příjmy a výdaje celé rodiny. Pokud je pak žena ekonomicky neaktivní nebo doma s dítětem, snižuje se částka, kterou si jako rodina mohou půjčit. Pokud je však žadatel o půjčku svobodný, zohledňují se jen jeho vlastní příjmy a výdaje, čímž vzrůstá šance na získání vyšší půjčky. [Soukupová 2007: 81–82]

³² V roce 2005 bylo zavedeno společné zdanění manželů jako nástroj podpory tradičního uspořádání rodiny. [Kocourková 2006: 121] Pozitivum společného zdanění manželů bylo tím větší, čím větší byl rozdíl v příjmech partnerů. Největší výhodou představovalo společné zdanění pro rodiny, kde byl jeden z manželů zcela bez příjmů. V roce 2008 bylo společné zdanění zrušeno. Místo toho ale může – podle § 35ba odst. 1 Zákona o daních z příjmů – jeden z manželů uplatnit slevu na dani na manželku/manžela (pokud si druhý z páru vydělal za kalendářní rok méně než 68 tisíc korun), která činí 24 840 korun.

6.5 Důvody (ne)uzavření sňatku perspektivou výzkumů

V šetření „Bydlení mladé generace 2003“ byla nesezdaným respondentům položena otázka zjišťující důvody, proč dali přednost společnému životu bez sňatku před uzavřením manželství. Kromě důvodu, že si chtěli partneři **společný život vyzkoušet**, který je typický pro typ nesezdaného soužití ala předmanželské soužití, respondenti nejčastěji uváděli důvody jako prozatímní **nepřítomnost dětí, chuť užívat si života bez závazků** (větší volnost) či **nevyřešená bytová situace**³³. Většina (81 %) však v případě změn vybraných životních okolností (zejména po uplynutí zkušební doby společného bydlení a vyřešení bytové situace), plánuje v budoucnu sňatek uzavřít. Mezi další uváděné důvody patří například nedůvěra v instituci manželství, výhodnější rodinné dávky, náklady spojené se svatbou, neukončené vzdělání a špatná zkušenost z minulého manželství. [Ettlerová, Matějková 2004: 12–13]

Prvotním důvodem také může být „**respektování rozhodnutí partnera**“. Je třeba si uvědomit, že ve většině nesezdaných párů není nesezdané soužití oboustranně preferovaný typ svazku. Lze připustit, že existují dvojice, ve kterých panuje v otázce formy soužití shoda, ale těch je menšina. Ve zbývajících soužitích je pomyslná shoda spíše vynucená a ve skutečnosti jde o podřízení se přání partnera. Ve většině případů se pak jedná o ženu, která by dala přednost tradičnímu svazku v podobě manželství, ale ve snaze zavděčit se partnerovi, volí raději cestu nesezdaného soužití než se rozejít. [Šmolka 2002]

Nejčastěji uváděnými **důvody k uzavření manželství** bývá naopak příchod či **přítomnost dítěte, touha po bezpečnějším zázemí** a větším pocitu jistoty (emocionální důvody), která ale ubývá na významu se zvyšující se pravděpodobností a snadností rozvodu, **majetkoprávní vztahy mezi manžely** a finanční jistoty (zejména pro ženy, protože většinou méně vydělávají). [Kuchařová 2003. 193, Možný 1999: 180] Kromě důvodů je také důležité zmínit jakési **podmínky k uzavření manželství**, jejichž nesplnění může představovat důvod k jeho neuzavření. Jedná se např. o výše zmíněnou nevyřešenou bytovou situaci, nedokončené vzdělání či finanční nesoběstačnost.

³³ Že nevyřešená bytová situace (míněno jako nedostupnost vlastního bydlení) může hrát roli, dokazuje i fakt, že nesezdané páry – na rozdíl od manželských – mnohem častěji bydlí v provizorních formách bydlení, tzn. v pronájmu či podnájmu, místo v bytu v osobním vlastnictví (viz kapitola 5.2.1 Porovnání vybraných charakteristik faktických manželství a manželských párů ze sčítání v roce 2001).

7 Analýza rozhovorů

V této části práce vycházím z rozhovorů, které jsem vedla s nesezdanými páry. Jednotlivé páry stručně představuji v Příloze č. 5. Respondenty odlišuji jmény, která jsem jim přiřadila (viz kap. 2.3 Zpracování rozhovorů a analýza dat). Dané tvrzení dokazují pouze několika vybranými úryvky z rozhovorů, které jej vhodně reprezentují, nikoliv všemi.

V celé analýze se objevuje **rozdělení nesezdaných párů na dva typy**, které jsem zmínila v kapitole 4.2 Typologie. V průběhu rozhovorů jsem zjistila, že výpovědi párů se od sebe liší tak, že je lze zcela přirozeně rozdělit do zmíněných dvou skupin. Páry v těchto skupinách vykazují určité shodné charakteristiky, podle kterých je možné zjednodušeně určovat, jaký pár do každé z nich patří. Dle mého výzkumu bych jako dělicí čáru mezi předmanželským soužitím a alternativou manželství stanovila délku vztahu v kombinaci s přítomností dítěte. Jak dlouho spolu partneři musí být, aby se již jednalo o alternativu manželství, je pak spíše instinktivní záležitost. Alan s Andreou (3 roky, bez dětí) a Jan s Jolanou (2 roky, 1 dítě) jsou zástupci předmanželského soužití a Pavel s Pavlínou (9 let, 1 dítě), Richard s Renátou (7 let, 1 dítě) a Tereza s Tomášem (10 let, 1 dítě) nesezdaného soužití jako alternativy manželství. Chaloupková, Šalamounková (2004) i Rabušic (2001a) jako znak odlišující předmanželská soužití od alternativ manželství zmiňují pouze přítomnost dětí (viz kapitola 4.2 Typologie), což se v mém výzkumu ukázalo jako hodně zjednodušené, neboť to opomíjí případy, kdy dítě není plánováno. V jakých konkrétních oblastech se výpovědi předmanželských soužití a alternativ manželství liší, uvádím níže.

7.1 *Důvody volby nesezdaného soužití*

Důvody, proč spolu partneři neuzavřeli sňatek, se liší podle toho, o jaký typ nesezdaného soužití se jedná. Důvody párů žijících **v soužití předmanželském** jsou **dočasné**. Tj. nejsou stálého charakteru a nejsou postojově vyhrazené vůči manželství. Páry o těchto důvodech mluví jako o přechodných a po jejich vymizení jim nic nebrání v tom, aby uzavřely manželství.

Alan s Andreou žijí v nesezdaném soužití z důvodu **zkoušky společného soužití**. Na sňatek je podle nich ještě čas a Alan jakožto už jednou rozvedený nechce nic

uspěchat. Zkouška soužití je podle průzkumu „Bydlení mladé generace 2003“³⁴ (dále jen BMG03) nejdůležitějším důvodem neuzavření sňatku. [Ettlerová, Matějková 2004: 13] Pro existenci párů, které sňatek neuzavřely z těchto důvodů, jsou vhodné k vysvětlení kulturní teorie (např. Giddens a „confluent love“), ale i Oppenheimerové „minimally acceptable match“, která vysvětluje nesezdané soužití jako pečlivější hledání vhodného partnera (viz třetí kapitola).

„No, jelikož jsem rozvedený a Andrea ještě není tak stará, tak jsem si říkal, že nemá cenu bezhlavě do toho vletět, tak ještě chvíli jako počkat a no (,) nechtěl bych se už podruhé rozvádět.“ (Alan) Otázka: „Takže myslíš, že i kvůli té špatné zkušenosti s manželstvím už?“ „Takhle jako (,) mně by problém nedělalo, kdybychom se vzali, ale zas v dnešní době není kam pospíchat.“ (Alan)

„Zatím jen takhle no, chtěli jsme si to vyzkoušet. Chtěli jsme se lépe poznat. Nevzala bych si někoho koho neznám. Zatím na to je čas.“ (Andrea)

Jan s Jolanou spolu byli teprve půl roku, když zjistili, že čekají dítě. Jolana se nechtěla vdávat těhotná, a to jak kvůli změnám zevnějšku souvisejícími s těhotenstvím („většimu břichu“), tak kvůli pocitu, že by se jednalo o sňatek z nutnosti nikoliv z lásky. Jan tehdy respektoval její rozhodnutí, ačkoliv kdyby bylo na něm, vzali by se kvůli dítěti. Nyní už je jejich dcera rok na světě. Svatbu ale zatím odsunuli kvůli **časově náročné stavbě domu** a s tím souvisejícím **nedostatkem financí**. Nevyřešená bytová situace patří také mezi nejdůležitější okolnosti neuzavření sňatku, v šetření BMG03 obsadila čtvrté místo. [Ettlerová, Matějková 2004: 13] Tento důvod oproti výše zmíněnému spadá pod vysvětlení strukturálních teorií, a to teorie racionální volby.

„Já jsem chtěl svatbu, ještě než se malá narodila.“ (Jan) Otázka: „A proč?“ „Tak jako dítě se má rodit do rodiny, že jo, to je celkem logický.. no a potom o svatbě jsme mluvili, ale my to teď necháme až půjdeme prostě do toho baráku, protože teď je toho okolo toho baráku tolik, že nevím, co dřív.“ (Jan) Otázka: „A Jolana předtím nechtěla

³⁴ „Bydlení mladé generace 2003“ je kvantitativní dotazníkové šetření. Sběr dat byl proveden metodou kvótního výběru, kde jednu z kvót tvořil i typ domácnosti (manželství, nesezdané soužití, jednotlivci). Soubor je reprezentativní pro celou Českou republiku. [Ettlerová, Matějková 2004: 3–5]

nebo..?“ „Víš co tam.. ona, že už měla břicho, tak i tohle byl důvod. Já si myslím, že by to bylo úplně jedno, ale..“ (Jan)

„Protože vlastně stavíme barák, a že na to nemáme <peníze> zatím.“
(Jolana) Otázka: „Takže čekáte až“ „= až si na to našetříme.“
(Jolana) Otázka: „Jinak nějaký jiný důvody tam nejsou?“ „Ne.. tak jako ze začátku tenkrát vlastně Jan řekl, že se vezmeme, když jsem zjistila, že jsem těhotná. On to bral jako samozřejmost, že se vezmeme, bez nějakého požádání o ruku. Jenže to jsem byla těhotná a to jsem řekla, že jako těhotná se vdávat nebudu, že.. já jsem chtěla vlastně se vdávat z lásky, ne kvůli tomu, že to prostě musím.“ (Jolana)

Kdežto důvody párů, které jsou **spolu už delší dobu** a dávno již jejich soužití není považováno za zkoušku vztahu, jsou **trvalejší** povahy a týkají se již samotného svatebního obřadu či manželství. Nejedná se o překážky, které by manželství zatím bránily (tak jako u předmanželských soužití), a po jejichž vyřešení by páry manželství uzavřely. Jak ukázal výzkum, nemusí se nutně jednat ani o negativní postoj k manželství, ale spíše o absenci důvodů ke vstupu do manželství. Čili tyto páry se neberou z toho důvodu, že nevidí důvod(y), proč by měly manželství uzavřít. Zajímavé je, že důvody párů žijících v nesezdaném soužití dlouhodobě, se neobjevují v žádném z doposud provedených výzkumů. To je možné vysvětlit faktem, že většinu nesezdaných párů tvoří, nebo alespoň – v době, kdy byly výzkumy realizovány³⁵ – tvořila, soužití předmanželská. A odpovědi těchto párů tak mohly být ve více strukturovaných kvantitativních výzkumech, kvůli malým číslům, schovány pod kolonku „ostatní důvody“. Důvody těchto párů vysvětluje Westoff (kap. 3.2.2), který hovoří o tom, že sňatek ztratil své odůvodnění. Že se nejedná o změnu hodnot, vysvětlují níže v části 7.4.

Pavel s Richardem mají, co se týče důvodů neuzavření sňatku, naprosto shodný názor. Nevidí v manželství výhody, a tak **nevidí ani důvod, proč by ho měli uzavřít**. Tomáš původně manželství uzavřít chtěl, ale respektoval přání partnerky, protože pro něj uzavření manželství není zase tolik důležité.

„Já v tom nevidím výhodu. Žádnou, ale vůbec žádnou. Protože když se dva lidi rozhodnou spolu žít, tak je úplně jedno, jestli na to mají nebo

³⁵ Nejnovější výzkum, který se z části zabývá i důvody neuzavření sňatku, je „Bydlení mladé generace 2003“.

nemají nějaký papír. Jo, teď neberu v potaz ekonomický výhody, které tam ve finále taky nejsou.“ (Pavel)

„Možná jako, když to takhle rozpitváváme, mně by asi vadilo se oženit, být jeden z davu, který má papír na něco, co je vlastně úplně k ničemu.“ (Pavel)

„Nepovažuji to za nutné. Proč by se měli dva lidi brát.. z jakého důvodu? Přijde mi to zbytečné. (pauza) A ty výhody dnes vlastně, co byly finanční, tak nejsou. V podstatě není žádná výhoda v tom být manžel a není ani výhoda být nesezdán.“ (Richard)

„Dneska to manželství je si myslím pro mě, opravdu to беру, že je to nějaký papír, že teda jako budeme.. že budeme mít stejný třeba jméno, ale zas v tom nevidím něco závažného nebo něco bez čeho se nemůžu obejít. No a proto asi (smích) jsme takhle furt.“ (Tomáš)

Pavčina s Terezou k těmto důvodům přidávají ještě **starosti a stres**, jež zařizování svatby a svatební den přináší a které vzhledem k tomu, že taktéž nepovažují za důležité manželství uzavřít, nechtějí absolvovat. Důvodem Pavčiny je i **finanční nákladnost**. Tento faktor byl jako jediný z důvodů této skupiny párů jmenován v BMG03. Byl zařazen spolu s dalšími důvody do skupiny „jiná okolnost“. [Ettlerová, Matějková 2004: 13]

„No, těch důvodů bude asi víc.. Já mám tak všeobecně na svatby totiž takový názor, že mě naprosto děsí veškeré svatební přípravy, já si vůbec nedovedu představit, teď se zrovna bude vdávat kamarádka, a když ji poslouchám, co to všechno obnáší, tak já si vůbec nejsem jistá, jestli já tohle chci někdy absolvovat. Já jsem ještě zrovna docela bych řekla takový puntičkář a měla bych stres z toho, že by to nebylo všechno perfektní, což nikdy není a (,)“ (Pavčina) Otázka: „Jo, takže byste třeba chtěli nějakou lepší svatbu a bojíte se toho, že..“ „= no to je právě ten další důvod. Vlastně nejsem si jistá, jestli bych do toho chtěla investovat. Když bych chtěla fakt pěknou svatbu, tak by se do toho musely investovat strašný peníze, což zase mě připadá, tak asi trochu zbytečný a já bych to radši investovala asi do lepšího bydlení nebo do nějaké pořádné dovolené.“ (Pavčina)

„Jako já nechci, aby to vyznělo, že ten hlavní důvod je ten finanční, to ani ne, to spíš jako z mého pohledu je to prostě to, že bych musela řešit strašně věci strašně dlouhou dobu, což jako mě připadá.. za ten jeden den, kdy ta nevěsta se teda vdává tak (.) a já hlavně nejsem ani ráda středem pozornosti, takže pro mě by to byl stres, já bych si to neužila, já bych prostě byla celý den ve stresu a měla bych pocit, že všichni se musí dobře bavit.“ (Pavčina)

„Celý mi to přijde jako velký stres a nikdy mi nepřišlo, že by to bylo nutný. Nikdy mi nepřišlo, že by byla ta pravá chvíle a ještě jsem si nemyslela, že by to pro mě bylo důležitý.“ (Tereza)

Situace Renáty je poněkud odlišná. Být nesezdaná nebyla její **volba** ale **partnerova**. Po čase ale, kvůli nepřilíh ideálnímu partnerství, přestala zvažovat manželství i ona.

Otázka: „A poté, co se přítel s exmanželkou rozvedl, jste uvažovali o uzavření manželství?“ „Já ano, protože jsem z takové té staré školy. Ale myslím, že teď už o tom oba neuvažujeme.. Ne, že by to pro mne nebylo důležité. To je stále...“ (Renáta) Otázka: „Ale?“ „(smích) No chcete po mně odpověď ve chvílích, kdy se nad námi láme rozchod. V případě, že nemůžete tomu druhému důvěřovat, se nedá svatba vůbec řešit.“ (Renáta)

Respektování rozhodnutí partnera se jako příčina neuzavření sňatku objevuje u obou typů nesezdaného soužití. Tento důvod byl, alespoň nějaký čas, za neuzavřením sňatku u Jana, Tomáše a zejména Renáty. Ačkoliv známý český psycholog. PhDr. Petr Šmolka (2002) tvrdí, že ve většině nesezdaných párů není nesezdané soužití oboustranně preferovaný typ svazku (viz kapitola 6.5), kvantitativně vedené výzkumy tuto možnost nezmiňují. Vysvětlení se nabízí hned několik. Je dost pravděpodobné, že by ani mí respondenti tuto odpověď nevedli, protože u nich představovala důvod neuzavření sňatku jen po určitý úsek vztahu. Na důležitost tohoto faktoru poukazuje S. M. Lindenberg v kritice Beckerovy teorie směny (kapitola 3.2.2).

7.2 Výhody a nevýhody nesezdaného soužití a manželství

Z rozhovorů nevyplývá žádná výhoda nesezdaného soužití, kvůli které by partneři v nesezdaném soužití žili, kromě možnosti **vyzkoušet si společné soužití** před vstupem do manželství. Že by spolu měli dva lidé – kteří hodlají uzavřít sňatek – nejprve žít, si myslí (v souboru dotázaných ve věku 20–35 let) 91 % nesezdaných a 90 % sezdaných po zkoušce soužití, ale také 62 % manželů, kteří uzavřeli sňatek přímo³⁶. [Ettlerová, Matějková 2004: 14]

„Já osobně si myslím, že je úplně super si to vyzkoušet a já bych to doporučila úplně všem mladým, aby prvně se spolu sestěhovali, zjistili [jestli vůbec to k tomu je..]“ (Pavlína) Otázka: „[jestli to bude fungovat a pak teprve..]“ „= no takový to rozčarování a v největší zamilovanosti se vezmeme, a pak zjistí, že to vlastně nejde tak.“ (Pavlína)

7.2.1 Právní ochrana nesezdaného soužití a manželství

Absence společného jmění manželů v nesezdaném soužití je vnímána rozvedenými a páry, kterým to spolu příliš nefunguje jako **výhoda**, neboť usnadňuje rozchod.

„Hm to je vlastně ta další výhoda nesezdaného soužití, pro nás oba je to výhoda, protože se nemusíme dělit a je to byt vlastně Andrey, takže bych si sbalil jenom svoje věci. Je to výhoda, já prostě vím, že to je její a já bych ani kdybychom byli manželé, tak bych po ní ani půlku, když vím, že to není moje, nechtěl, si to vlastně pořídila ona (,) a i kdybych to tady třeba předělal, tak je to zase jenom o dohodě, určitě bych to nechtěl hnát přes soudy.“ (Alan)

„Pokud jsou nějaké konflikty, tak je to samozřejmě velmi.. tak je to jednodušší ve všem že, protože jako manželé máme společné majetky a to asi především, a pak když se chtějí dva rozejít tak neřeší to, jestli se mají rádi nebo ne, ale řeší majetek.“ (Richard)

„Z těchto a mnoha dalších důvodů jsem teď ráda, že jsem se nevdala. Nyní si sbalím jen naše kufry a půjdeme <s dcerou>.“ (Renáta)

³⁶ Zajímavostí je, že u manželů, kteří uzavřeli sňatek přímo, se tolerance předmanželského soužití s rostoucím věkem respondenta zvyšuje. [Ettlerová, Matějková 2004: 14]

Zbývající respondenti v současné době otázku společného jmění, majetkoprávních vztahů a právní ochrany neřeší, vše lze podle nich **vyřešit smlouvami**. Nevnímají to jako nevýhodu soužití bez svazku, jako něco, kvůli čemu by měli sňatek uzavřít. Dále se odvolávají na **důvěru v druhého** a předpokládanou dohodu, **společné dítě** a chybně i na **sdílení domácnosti po určitou dobu** – které ve skutečnosti majetkoprávní vztahy nemění, pouze ustavuje společně žijící osoby do druhé (třetí) dědické skupiny, či přiznává pozůstalým společně žijícím osobám nárok na přechod nájmu (viz výše kap. 6.2).

„Já věřím tomu, že bychom se dohodli, kvůli tomu nemusí být svatba, to se dá kdyžtak sepsat u právníka, aby třeba každý věděl, že půlka je jeho.“ (Alan)

„Ten barák co stavíme, to máme rozdělený.. máme to na papíře všechno, kdyby náhodou jsme se rozešli no.. ale tak či tak stejně všechno připadne Jolance, kdyby náhodou, takže.. že je to psaný vlastně jakoby i na ní. I v případě smrti.“ (Jolana)

„Mám pocit, že v momentě, kdoví jestli na to není zákon, že v momentě kdy s někým sdílíš společnou domácnost po dobu x let a víc, tak stejně je to jako kdybyste byli svoji.“ (Pavel)

„Je to jedno, protože stejně všechno dostane dcera.“ (Richard)

„Doufám, že to nedopadne nikdy nějak tak špatně, že bychom se nedomluvili.“ (Tomáš)

Jinak páry nevidí **žádnou výhodu ani nevýhodu**. Administrativu spojenou s čestným prohlášením o otcovství a příjmení dítěte nevnímají jako problém.

„Hmm no akorát jsme museli jít na úřad, vyplnit papír, že jsem otec, že se Petřík bude jmenovat po mně, ne po někom jiným.. ale tohle neberu jako komplikaci, kdybychom se vzali, tak to papírování bude úplně stejný, bude ho mít Pavlína, protože se bude muset přejmenovat, že jo, budeme muset měnit občanky, a pak teda podle mě budeme vyplňovat úplně ty stejný papíry akorát u toho nebude čestný prohlášení.“ (Pavel)

7.2.2 Sociální a rodinná politika

Co se týká výhod plynoucích z **předstírání osamělé domácnosti**, Jolana i Renáta si původně zjišťovaly, jestli by měly jako nesezdané nárok na dávky, nicméně jim bylo na úřadu řečeno, že pokud je otec dítěte uveden v rodném listu, tak nemají na žádné dávky nárok. Zde respondentky mínily zvýhodnění z titulu samoživitelky, které dnes již „žádné“ není. Předstírat oddělené hospodaření, kvůli případnému nároku na testované dávky, je ale nenapadlo.

*„Třeba kamarádka.. ti se nebrali vlastně z toho důvodu, že může dostávat nějaký určitý dávky a tak. Jenže ji řekli, tak jako mně, že pokud má dítě otce v rodném listu, tak že prostě nemá nárok vůbec na nic.“
(Jolana)*

„Snažili se mi namluvit, že budu dostávat víc peněz jako samoživitelka, ale není tomu tak. Vždycky chtěli doložit příjmy otce a to jsem byla v pytlí. Ani teď nedostávám žádné příspěvky, protože žijeme ve společné domácnosti a Richard má vyživovací povinnost. A to, že nedostávám žádné peníze, nikoho nezajímá.“ (Renáta)

Zbývající „respondentky matky“, které řadím do nesezdaného soužití jako alternativy manželství, si tyto výhody, které by jim mohl přinést život bez sňatku, nezjišťovaly a ani o nich příliš nevědí. V šetření BMG03 tento faktor (neochota vzdát se sociálních dávek, které partnerka pobírá) taktéž nehraje u nesezdaných respondentů významnou roli, a umístil se proto – v pořadí důležitosti okolností, jež byly důvodem neuzavření sňatku – na posledním místě spolu s dalšími důvody pod označením „jiná okolnost“. [Ettlerová, Matějková 2004: 12–13]

Pokud jde o **daňové zvýhodnění manželství**, dělí se názory párů opět do dvou skupin. Páry, které sňatek uzavřít plánují, si jsou daňového zvýhodnění manželství vědomy, berou ho jako výhodu a jako další důvod k uzavření manželství. Podle zbývajících párů je daňové zvýhodnění manželství malé a nepodstatné a nemá tedy vliv na uzavření manželství. Ženy tvrdí, že by ani nechtěly, aby byl sňatek uzavřen z těchto důvodů. Muži ekonomický vliv připouštějí, ale aby kvůli němu uzavřeli sňatek, musely by být finanční výhody větší a spíše charakteru dřívějších novomanželských půjček.

„Tak ve finále je to 24 tisíc na daních, co si můžu odečíst z daňového základu, tak to je reálně tak pět. Jako peníze určitě v tom nebudou hrát

roli, mě by bavilo, kdyby mi díky tomu dali hypotéku za procento.“ (Pavel) Otázka: „jo, něco jako novomanželské půjčky jak byly?“ „Jo, tak.. něco jako, co by mělo dlouhodobější charakter. Pokud za mnou přijde stát a řekne mi, když se vezmeš, tak budeš mít hypotéku třeba o procento vždycky míň než banka, která ti jí dá. Nebudu mít procenta tři ale dvě, tak budu spokojený. To by mohl být důvod.“ (Pavel)

„Asi ne, asi nás to zatím úplně netlačilo, samozřejmě každá koruna se hodí, ale já bych to ani nechtěla, abychom to dělali tady z toho důvodu, aby nás k tomu dotlačily ty finance.“ (Pavčina)

„No, tak vždycky se lidé vlastně chovají tržně, tak kdyby stát zas nastartoval něco takového, tak asi by to potom byl důvod o něčem takovém přemýšlet. Zatím ty výhody prostě takové nejsou.“ (Richard)

Otázka: „Myslíte, že kdyby byla ta podpora manželství větší ze strany státu, že by vás to nějak ovlivnilo?“ „To pro mě není důležité.“ (Tereza)

Lze tedy říci, že **ti, kteří plánují uzavřít manželství, se při volbě formy partnerství nechají ovlivnit finančními výhodami**, které jim to přináší. Alespoň se tedy o tuto problematiku více zajímají. **Ty, kteří manželství uzavřít prozatím neplánují, současné finanční nástroje sociální a rodinné politiky neovlivňují.**

7.3 Postoje okolí

Výpovědi respondentů ukazují, že je nesezdané soužití dnes společností bez problémů přijímáno zejména jako předmanželské soužití (viz výše zmíněná podpora názoru, že by spolu dva lidé měli před svatbou nejprve nějakou dobu žít). Samy **páry vnímají tento druh soužití v dnešní době jako normální**, a to i proto, že znají spoustu dalších nesezdaných párů. Zde pouze několik ukázek z rozhovorů:

„V dnešní době vlastně je to normální.“ (Alan)

„Hele dneska, co je kolem mě lidí jo, tak (,) mraky.. co spolu žijí, mají spolu děti a svatbu ani neplánují.“ (Jan)

„Já si myslím, že všeobecně v dnešní době to začíná být poměrně běžné, že se ty lidi neberou.“ (Pavčina)

„Já myslím, že v dnešní době je to celkem běžné, docela jako, že mám i dost kamarádů, kteří takhle žijí a nakonec mají i děti.“ (Tomáš)

„Já mám ve svém okolí většinu nesezdaných párů.“ (Tereza)

Pokud se ale páru **narodí dítě**, je **ze strany rodičů patrný tlak na sňatek**, hlavně na ty, kteří manželství ještě nikdy neuzavřeli.

„Tak máma (,) ta se ptala, kdy bude svatba, když se dozvěděla, že budeme mít dítě, ona chtěla.. ne, že by jí to nějak vadilo, ale bere to vlastně taky tak, že dítě se má rodit do rodiny, tak to bylo první, na co se ptala: kdy bude svatba? Ale jinak jako pak říkala, že jí je to jedno, že nám do toho nebude mluvit.“ (Jan)

„A možná, že občas třeba někdo řekl, když jsem teda porodila toho malého, že nám asi pár lidí řeklo: no a kdy se teda vezmete?“ (Pavlína)

„Tak mým rodičům už je to v podstatě jedno, protože už jsem ženatý byl.“ (Richard)

„U jeho rodičů – tam si myslím, že jim to divný nepřišlo. S mými už to bylo horší, trvalo jim docela dlouho, než se s tím smířili.“ (Renáta)

Ve svém širším okolí se páry **nesetkávají se špatnými reakcemi**. Pokud s nimi někdo řeší sňatek, tak spíše z legrace. A zároveň dodávají, že kdyby se na ně okolí dívalo špatně, bylo by jim to jedno. Totéž vyplývá i z BMG03, kde okolnosti jako naléhání rodičů či negativní postoj okolí měly při rozhodování partnerů o vstupu do manželství pouze okrajový význam a týkaly se jen malého okruhu respondentů. [Ettlerová, Matějková 2004: 11]

„Ale nic konkrétního, že bych od někoho cítila vyloženě jako: no tak už byste se teda měli vzít, a kdy to teda bude? To vůbec. Spíš tak jako z legrace to lidi nadhodí.“ (Pavlína)

„Já myslím, že.. mně právě docela (,) ten pohled té společnosti pro mě není podstatná věc. Podstatný pro mě je, jak já to cítím.“ (Tereza)

7.4 Perspektiva uzavření manželství a důvody

Zde se opět oddělily dva typy nesezdaného soužití. Páry, které spolu **žijí kratší dobu**, ať již mají dítě nebo ne, **chtějí manželství uzavřít** a považují nesezdané soužití za fázi

předcházející manželství. Na otázku „Kdy?“ odpovídají konkrétním časovým úsekem (např. za rok, do dvou let), jednoduše poté co vymizí důvod, kvůli kterému manželství zatím neuzavřely. Ti, co spolu žijí **bez sňatku již delší dobu**, si budoucím **uzavřením manželství jisti nejsou**, ale ani ti ho nevyklučují. Na otázku „Kdy?“ neznají odpověď.

„Vím, že chci žít s ní, a vím, že se jednou asi ožením s ní, ale nevím, jestli za rok, za pět, za třicet, za padesát, jestli se neožením až v důchodu, to nevím nebo jestli vůbec. Jo, protože tam není ten důvod proč.“ (Pavel)

Toto podporuje i zjištění autorů BMG03. Jak zmiňují i v kapitole 6.5: většina (81 %) nesezdaných, však v případě změn vybraných životních okolností (zejména po uplynutí zkušební doby společného bydlení a vyřešení bytové situace), plánuje v budoucnu sňatek uzavřít. Zbývajících 19 % nemá v plánu sňatek uzavřít a lze je tak považovat za dlouhodobá nesezaná soužití. Ani pro tyto páry ale není rozhodnutí nevstoupit do manželství konečným. Třetina z těch, kteří si plánování sňatku v současnosti nepřipouští, je v budoucnu i nadále ochotna přehodnotit své rozhodnutí [Ettlerová, Matějková 2004: 12–13] To, že partneři, kteří jsou spolu již delší dobu, si nejsou budoucím uzavřením sňatku jisti – dle mého mínění – není způsobeno tím, že páry, které pojmají nesezdané soužití jako dočasnou alternativu, sňatek časem uzavřou a dlouhodobě nesezdané páry zůstávají jen ty, které sňatek odmítaly již na počátku vztahu. Spíše, **čím déle spolu pár žije nesezdaně a odsouvá sňatek, tím méně zůstává důvodů k jeho uzavření**, což dokládá např. tento úryvek:

„Jako my jsme si původně říkali, že třeba až se narodí dítě tak jako, že by to možná bylo lepší. Jo tak nějak člověk si říkal i to jméno, aby měl stejný, ale tak nějak uběhla nějaká doba a pak jsme si řekli, že to zas až tak problém není.“ (Tomáš)

Páry, které jsou **spolu krátce, odůvodňují uzavření sňatku emocionálními důvody** (potvrzení lásky) **nebo dítětem**. Přání mít děti v manželství se ukázalo v BMG03 jako jedna ze tří nejdůležitějších okolností, jež byly partnery brány v úvahu při rozhodování se o uzavření manželství. [Ettlerová, Matějková 2004:11]

„Aby se potvrdilo, že se máme rádi, kvůli tomu a hlavně třeba, kdyby přišlo dítě, tak aby mělo stejný příjmení.“ (Alan)

„Asi kvůli dětem. Kdybychom měli děti, tak bychom se vzali. A asi větší jistota toho druhého.“ (Andrea)

„Jde hlavně o to.. o děti že jo, protože je blbý, když potom přijde Jolana na rodičák a Jolanka má moje příjmení a Jolana se vlastně jmenuje jinak a.. je to takový blbý no. Takže tohle je takový hlavní důvod.. Dítě má být prostě v rodině. Ale беру to i jako takový důkaz lásky.“ (Jan)

Páry, které jsou **spolu dlouhodobě**, po emocionální stránce **vnímají nesezdané soužití jako totožné s manželstvím**, a jak již jsme psala výše, **nevidí vážné důvody**, proč by měly manželství uzavřít. Z tohoto důvodu se nejeví teorie, jež uvádím pod označením kulturní teorie, jako vhodné k vysvětlení existence tohoto typu nesezdaného soužití, neboť označují nesezdané soužití za méně závazné než manželství. Páry ale vnímají nesezdané a sezdané soužití jako shodné. Nelze proto mluvit o změně hodnot.

„Důvodem sňatku není láska, jo.. láska může být důvodem vzniku vztahu nebo vzniku společného soužití.“ (Pavel) „Vysloveně ale, pokud jdu po důvodech, proč se oženit, tak jdu čistě po ekonomických důvodech, jako výhody toho svazku, protože jiný než ekonomický tam mám, na to nepotřebuji mít sňatek.“ (Pavel)

„Tak důkaz lásky přece není to, že si dva napíšou někde nějaký papír.“ (Richard) „A je to spíš potom věc taková.. spíš navenek, nežli jakoby vevnitř, protože vevnitř je to v podstatě jedno, jestli žijeme, jak se říká na hromádce nebo...“ (Richard)

„Já to tak cítím jako by to byla manželka a nemusím mít na to papír.“ (Tomáš)

Odlišná je situace Renáty, která manželství uzavřít chtěla, ale respektovala přání partnera. Ta se názory – týkající se důvodů uzavření manželství – shoduje s páry, které manželství uzavřít plánují.

„Čili to je pro mě manželství – důvěra, být s druhým v dobrém i zlém, ale hlavně věrnost.“ (Renáta)

„Každopádně jsem to chtěla tak, že nejdřív svatba a pak dítě.“ (Renáta)

Diskuze

Na tomto místě by bylo vhodné pojednat nejen o možnostech, jak na tuto práci v budoucnu navázat, ale také ji kriticky zhodnotit a poukázat na skutečnost, že má své limity.

Kvalitativní metodologii považuji za správný odrazový můstek k hlubšímu pochopení vztahů a problematiky nesezdaných soužití, která se ukázala jako velice složitá. Jako velké plus vidím rozhodnutí provést rozhovory s oběma partnery z párů a zvláště. Rozhovor s oběma partnery vždy poskytne ucelenější obraz o celém páru a odhalí další skutečnosti, které by nebylo možné vypátrat, kdyby byl rozhovor uskutečněn jen s jedním partnerem z dvojice. Provádění rozhovorů zvláště se potvrdilo jako nezbytné v případech, kdy mezi sebou má pár neshody či tajnosti. V těchto případech, kdy vyplouvaly na povrch stinné a velmi osobní stránky vztahu, bylo velice těžké zachovat neutrální postoj výzkumníka.

Ačkoliv byla v naší společnosti provedena řada výzkumů zabývajících se postoji (hlavně mladých) lidí k instituci manželství (např. Rodina 2001) i na samotné důvody, proč jedinci do manželství chtějí nebo nechtějí vstoupit (např. Mladá generace 1997 nebo Bydlení mladé generace 2003), nesezdaní jedinci byli analyzováni pouze v rámci jiných výzkumných záměrů, a to zejména kvantitativně. Samostatné výběrové šetření zaměřené na názory a postoje nesezdaných jedinců doposud nebylo provedeno. Můj výzkum tak nelze srovnat s výsledky jiné kvalitativní studie.

Vzhledem k rozsahu bakalářské práce se nebylo možné věnovat některým dalším zajímavým aspektům nesezdaných soužití. Jistě by bylo vhodné provést podrobnější výzkumné šetření zaměřené na nesezdané páry, a to jak v kvalitativní, tak i kvantitativní rovině. Zajímavostí, na kterou jsem v průběhu rozhovorů narazila, byly např. oddělené bankovní účty partnerů. Touto problematikou se u nás zabývá Chaloupková (2006), která s použitím dat z ISSP 1994 a 2002 poukazuje na to, že oddělené účty jsou charakteristické spíše pro nesezdané než manželské páry, což je dáno rozdílnou sociálně demografickou a sociálně ekonomickou strukturou. Nicméně dokládá, že pokud mají nesezdané páry děti, pak se v tomto faktoru přibližují manželským párům. V mém výzkumu měli čtyři páry dítě a ani jeden z nich v současné době neměl společný účet. Ačkoliv jeden pár kvůli hypotéce nějakou dobu společný účet měl, stejně nakonec přešel na oddělené hospodaření. Tento aspekt by jistě stál za hlubší prozkoumání.

Závěr

Nesezdané soužití se alespoň na okamžik stává životní zkušeností většiny lidí. Pro větší část z nich znamená jen fázi předcházející manželství. Čím dál tím více lidí v něm ale žije i dlouhodobě a představuje tak pro ně alternativu manželství. V této práci jsem se snažila ukázat, co obecně mohlo přispět k nárůstu nesezdaného soužití v České republice a jaké jsou konkrétní důvody párů žijících v nesezdaném soužití.

Pokles sňatečnosti a rozšíření nesezdaného soužití jsou jedněmi z několika výrazných změn, které u nás po roce 1989 nastaly. Jejich příčiny bývají vysvětlovány dvěma způsoby. Zastánci prvního výkladu zdůrazňují, že za vším stojí změna hodnot mladé generace. Autoři druhého proudu teorií označují jako příčinu proměn zejména zhoršení ekonomických podmínek.

Mým prvním cílem bylo vymezit vývoj problematiky nesezdaného soužití u nás v celkovém kontextu proměn rodinného chování po roce 1989. Poté jsem z informací ze sčítání lidu nastínila strukturu nesezdaných soužití a ukázala, v čem se liší od manželských párů. Ukázalo se, že největší rozdíl je v úrovni bydlení a vybavenosti domácností, která je u nesezdaných párů prokazatelně nižší.

Dále jsem se zabývala faktory, které mohly mít na nárůst nesezdaného soužití vliv. Velkou roli hrála i změna politického režimu v roce 1989, která přinesla lidem nové možnosti, a uzavření sňatku tak ztratilo atraktivnost jedné z mála možností na svobodné rozhodnutí. Nové příležitosti nebylo možné realizovat při zachování stávajícího způsobu života a mladé generace tak začaly sňatek odkládat. Dalším důležitým faktorem je politika státu, která svými kroky může ovlivňovat podmínky k realizaci a rozšíření životních voleb a plánů. Před rokem 1989 u nás existovala výrazná podpora manželství ze strany státu. Výhodné novomanželské půjčky, snazší možnost získání bydlení a další formy podpory ze strany státu, které byly postupně sníženy nebo zrušeny, to vše mohlo přispět k nárůstu množství nesezdaných soužití. Za růstem počtu nesezdaných soužití podle všeho není pokles hodnoty manželství, to je stále považováno – drtivou většinou mladých – za nejlepší formu rodiny.

V další části práce jsem se soustředila na výhody a nevýhody nesezdaného soužití oproti manželství, jež plynou z právních úprav České republiky. Právní řád ovlivněný tradičním pojetím rodiny a vztahů mezi mužem a ženou nechrání neformální

svazky tak jako instituci manželskou. Lze říci, že vzájemná práva a povinnosti nesezdaných párů jsou mnohem menší, než je tomu v případě manželů a majetkoprávní vztahy jsou složitější, neboť u nich nevzniká společné jmění. Nižší právní ochrana nesezdaných je tak určitou „daní“ za vyvázání se z „manželských povinností“ a závazků. I přesto je nesezdané soužití v právních úpravách stále více akceptováno a v některých oblastech je rovnoprávné s manželstvím.

Dále jsem se zaměřila na finanční zvýhodnění manželství a nesezdaného soužití ze strany státu. V porovnání s některými evropskými zeměmi u nás nemají nesezdané páry z právního, sociálního ani daňového hlediska žádné speciální výhody. Pokud je nesezdané soužití skutečně přiznáváno, nepředstavuje pobírání žádných lepších či výhodnějších dávek od státu a v daňové oblasti je před manželstvím znevýhodněno. Avšak účelově nesezdaná soužití, ve kterých partneři předstírají oddělené hospodaření, se za určitých okolností vyplácí více než manželství.

V poslední části práce jsem se věnovala analýze mnou provedených rozhovorů. Analýza ukázala, že důvody neuzavření sňatku se dají rozdělit do dvou skupin, tak jako se dělí nesezdané soužití. První skupinu tvoří předmanželská soužití, jejichž důvody jsou dočasné. Tj. nejsou stálého charakteru a nejsou postojově vyhrazené vůči manželství. Páry o těchto důvodech mluví jako o přechodných a po jejich vymizení jim nic nebrání v tom, aby uzavřely manželství. Druhou skupinou jsou alternativy manželství, jejichž důvody jsou „trvalé“ a týkají se již samotného svatebního obřadu či manželství. Nejedná se o překážky, které by manželství zatím bránily (tak jako u předmanželských soužití), a po jejichž vyřešení by páry manželství uzavřely. Nemusí se nutně jednat ani o negativní postoj k manželství, ale spíše o absenci důvodů ke vstupu do manželství. Důvodem, který se objevuje v obou skupinách, ale může být i respektování rozhodnutí partnera. Mezi odpověďmi, které respondenti uváděli, bylo možné zachytit obě skupiny teorií vysvětlující změnu demografického chování. Odpověď na otázku, zda jsou v české společnosti vhodnějšími k vysvětlení nárůstu nesezdaného soužití kulturní nebo strukturální teorie, je složité, neboť tyto teorie postihují obecnou a poměrně složitou společenskou změnu, kterou lze empiricky jen těžko jednoduše vyvrátit či potvrdit. Výpovědi respondentů dále potvrdily, že nesezdané soužití je dnes společností bez problémů přijímáno, a to zejména jako fáze předcházející manželství.

Summary

In this work I am trying to describe, what in general contributes to increase of cohabitation in Czech Republic and what are concrete reasons for couples living in this type of relationship. More details about aims of work can be found in first chapter.

In second chapter I described methods that were used to answer stated questions and progress of mine data collection and analysis. Besides document analysis I made qualitative research – ten semi-standardized interviews with cohabitating couples.

Third chapter is dedicated to theoretical background of my work. Decrease of marriage and expansion of cohabitation are one of the many changes that happened after year 1989. Their reasons are being described in two different ways. Supporters of first of them are emphasizing the change of values for young generation, while authors of second theory denote mainly the change of economical situation.

In the next chapter I defined cohabitation and diversify it. Cohabitation is essentially of two types. First, we have cohabitation before marriage that serves as an exam for future relationship. Second is an alternative of marriage.

In fifth chapter I specify the development of cohabitation issues in context of changes in family behaviour after 1989. I outlined the structure of cohabitation from census information and point out differences from marriage.

Furthermore I searched factors that could have influenced increase of cohabitation. Big role had also a change of political system in 1989. Another significant factor is state policy for what I focused on economical aspect and advantages or disadvantages of cohabitation that are dependent on Czech law. I also focused on value of marriage in our society. Finally I showed concrete reasons of cohabitating couples to not-marry, that are known from results of surveys.

In last chapter I analysed my interviews. It shows that reasons for cohabitation can be divided to two groups, identically as cohabitation itself. First group is made by couples that have just contemporary reasons to cohabitate and are not against marriage. After solving those problems or disappearing the reasons, they do not refuse to marry. Second group are pairs whose reasons are of permanent nature and are connected to ceremony or marriage itself. It is not as much about negative attitude to marriage as of absence of reasons to get married.

Použitá literatura

AMBERT, Anne-Marie. Cohabitation and Marriage: How are they related. *The Vanier Institute of the Family* [online]. 2005, [cit. 2011-11-05]. Dostupný z WWW: <http://www.vifamily.ca/sites/default/files/cohabitation_and_marriage.pdf>.

BECKER, Gary S. *A Treatise on the Family*. Enlarged edition. Cambridge: Harvard University Press, 1991. 424 s. ISBN 0-674-90698-5.

BILER, Stanislav. *Sociální a politické konsekvence procesu individualizace*. Brno, 2008. 85 s. Diplomová práce. MU FSS. Dostupné z WWW: <www.is.muni.cz/th/78585/fss_m/BILER_Diplomova_prace.doc>.

Cohabitation rate and prevalence of other forms of partnership [online]. OECD, 2010, 4 s. [cit. 2011-12-04]. Dostupné z WWW: <<http://www.oecd.org/dataoecd/52/27/41920080.pdf>>.

ČSÚ. *Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001 - domácnosti Česká republika* [online]. Praha: Český statistický úřad, 2003, 225 s. [cit. 2011-12-26]. ISBN 80-7223-895-7. Dostupné z WWW: <[http://czso.cz/sldb2011/redakce.nsf/i/domacnosti_cr/\\$File/e-4106-02.pdf](http://czso.cz/sldb2011/redakce.nsf/i/domacnosti_cr/$File/e-4106-02.pdf)>.

ČSÚ [online]. 23. 12. 2004, 26. 10. 2006 [cit. 2011-10-31]. Faktická manželství v datech Sčítání lidu, domů a bytů 2001. Dostupné z WWW: <<http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/p/4125-04>>.

ČSÚ [online]. 2011 [cit. 2011-10-31]. Obyvatelstvo - roční časové řady. Dostupné z WWW: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/obyvatelstvo_hu>.

ČSÚ [online]. 13. 03. 2012 [cit. 2012-04-19]. Pohyb obyvatelstva - 1. až 4. čtvrtletí 2011. Dostupné z WWW: <<http://czso.cz/csu/csu.nsf/informace/coby031312.doc>>.

ETTLEROVÁ, Sylva a Barbora MATĚJKOVÁ. *Rodinné chování a bytová situace mladé generace - souvislosti s partnerským, sňatkovým a natalitním chováním: výsledky empirického šetření „Bydlení mladé generace 2003“* [online]. Praha: VÚPSV, 2004 [cit. 2012-05-09]. Dostupné z WWW: <http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_156.pdf>.

GIDDENS, Anthony. *The transformation of intimacy : sexuality, love, and eroticism in modern societies*. Cambridge: Polity Press, 1992. 212 s. ISBN 0-7456-1012-9.

GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. 1. vyd. Praha: Argo, 1999. ISBN: 80-7203-124-4.

GREGOROVÁ, Zdeňka a Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ. Nesezdané soužití v právním řádu České republiky. *Právní rozhledy: časopis pro všechna právní odvětví*. 1998, roč. 6, č. 5, s. 209-214.

HAMPLOVA, D. *Vstup do manželství a nesezdaného soužití v České republice po roce 1989 v souvislosti se vzděláním*. Praha: SOÚ AV ČR, 2003. 52s. ISBN: 80-7330-029-X. Dostupné z WWW: <http://studie.soc.cas.cz/upl/texty/files/198_03-4%20text%20pro%20tisk.pdf>.

HAMPLOVÁ, Dana (ed.). *Děti na psí knížku?: Mimomanželská plodnost v ČR*. Vydání první. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007. 155 s. ISBN 978-80-7330-128-6.

HAMPLOVÁ, D.: Postoje k manželství a rodičovství. In: Fialová, L. et al.: *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 67–98. ISBN 80-85850-87-7.

HAMPLOVÁ, D.: Sňatečnost, nesezdaná soužití a veřejné mínění. In: Kocourková, J., Rabušic, L. (eds.): *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný? : proměny reprodukčního chování a možnosti rodinné politiky z hlediska postojů české veřejnosti*. Praha: UK, 2006, s. 12-19. ISBN 80-86561-93-3

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. 408 s. ISBN 80-7367-040-2.

HORSKÁ, Pavla, Milan KUČERA, Eduard MAUR a Milan STLOUKAL. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha: Panorama, 1990, 474 s. ISBN 80-7038-011-X.

CHALOUPKOVÁ, Jana; ŠALAMOUNOVÁ, Petra. *Postoje k manželství, rodičovství a k rolím v rodině v České republice a v Evropě* [online]. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2004 [cit. 2011-11-06]. Dostupné z WWW: <http://studie.soc.cas.cz/upl/texty/files/210_1chalou47%20pro%20tisk.pdf>. ISBN 80–7330–062-1.

CHALOUPKOVÁ, Jana. Dohromady, nebo každý zvlášť? Hospodaření s příjmy manželských a nesezdaných párů. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* [online]. 2006, roč. 42, č. 5, [cit. 2012-03-25]. s. 971-986. Dostupný z WWW: <http://sreview.soc.cas.cz/uploads/662faba09afbab130d7452e72004b5709000cea1_612_08Chaloupkova20.pdf>.

CHODĚRA, Oldřich. *Partnerství, manželství a paragrafy*. 1. vydání. Praha: Grada Publishing, 2002. 108 s. ISBN 80-247-0217-7.

INGLEHART, Ronald F. Changing Values among Western Publics from 1970 to 2006. *West European Politics*, [online]. January–March 2008, 31, 1-2, [cit. 2011-12-10]. s. 130-146. Dostupný z WWW: <<http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/01402380701834747>>. ISSN 0140-2382.

KAUFMANN, Jean-Claude. *Chápající rozhovor*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, 151 s. ISBN 978-80-7419-033-9.

KOCOURKOVÁ, J.: Od politiky populační k politice rodinné: vývoj v ČR od počátku 90. let. In: Kocourková, J., Rabušic, L. (eds.): *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný? : proměny reprodukčního chování a možnosti rodinné politiky z hlediska postojů české veřejnosti*. Praha: UK, 2006, s. 107-127. ISBN 80-86561-93-3

KRAVDAL, Oystein. Does Marriage Require a Stronger Economic Underpinning than Informal Cohabitation?. *Population Studies* [online]. 1999, 53, 1, [cit. 2011-01-31]. s. 63-80. Dostupný z WWW: <<http://www.jstor.org/stable/2584812>>.

KUČERA, M.: Demografické chování mladých lidí v České republice, jeho sledování v průzkumech, hodnocení reálné situace a vnější vlivy. In: Fialová, L. et al.: *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 7–28. ISBN 80-85850-87-7.

KUCHAŘOVÁ, Věra: Některé obsahové změny postojů k manželství a rodičovství. In: MAREŠ, Petr a Tomáš POTOČNÝ (eds.). *Modernizace a česká rodina*. Vyd. 1. Brno: Barrister & Principal, 2003, s. 189-204. ISBN 80-86598-61-6.

LINDENBERG, Siegwart: Social approval, fertility and female labour market. In: SIEGERS, Jacques J., Jenny de JONG-GIERVELD a IMHOFF (eds.). *Female Labour Market Behaviour and Fertility: A rational Choice Approach*. Berlin/New York: Springer Verlag, 1989, s. 32-58.

MAREŠ, Petr: Sňatkový trh – koncepty a modely: východisko výzkumu reprodukce rodin. In: MAREŠ, Petr a Tomáš POTOČNÝ (eds.). *Modernizace a česká rodina*. Vyd. 1. Brno: Barrister & Principal, 2003, s. 75-96. ISBN 80-86598-61-6.

MAŘÍKOVÁ, Hana; PETRUSEK, Miloslav; VODÁKOVÁ, Alena. *Velký sociologický slovník: P-Ž*. 1. vydání. 2. svazek. Praha: Karolinum, 1996. s. 749-1627. ISBN 80-7184-164-5.

MOŽNÝ, Ivo. *Sociologie rodiny*. Vydání první. Praha: SLON, 1999. 250 s. ISBN 80-85850-75-3.

MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. Praha: SLON, 2006. 311 s. ISBN 80-86429-58-X.

Národní koncepce podpory rodin s dětmi [online]. Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2008, 36 s. [cit. 2012-04-22]. Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7958/Narodni_koncepce_podpory_rodin_s_detmi.pdf>.

Národní koncepce rodinné politiky [online]. Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2005, 59 s. [cit. 2012-03-14]. Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/2125/koncepce_rodina.pdf>.

Národní zpráva o rodině [online]. Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2004, 226 s. [cit. 2012-03-14]. Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf>.

OPPENHEIMER, Valerie Kincade. A Theory of Marriage Timing. *American journal of sociology* [online]. 1988, 94, 3, [cit. 2011-12-07]. s. 563-591. Dostupný z WWW: <<http://www.jstor.org/pss/2780254>>. ISSN 0002-9602.

PIŠTORA, Ladislav. Nesezdaná soužití (faktická manželství) podle výsledků Sčítání lidu 2001. *Demografie*. 2003, roč. 45, č. 2, s. 119-122.

Práva pacienta. *Ministerstvo zdravotnictví České republiky* [online]. 2008 [cit. 2012-02-13]. Dostupné z: WWW: <http://www.mzcr.cz/KnihaBezpeci/obsah/prava-pacienta_2401_18.html>.

RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?: porodnost v sociologické perspektivě*. 1. vyd. Praha: SLON, 2001a. 265 s. ISBN 80-86429-01-6.

RABUŠIC, Ladislav. Value Change and Demographic Behaviour in the Czech Republic. *Czech Sociological Review* [online]. 2001b, IX, 1, [cit. 2011-12-10]. s. 99-122. Dostupný z WWW: <http://sreview.soc.cas.cz/uploads/f45e31adbc19e61fee1218b93851fdce09effa04_317_099RABUS.pdf>.

RUBIN, Herbert J., RUBIN, Irene S. *Qualitative Interviewing: The Art of Hearing Data*. Thousand Oaks: Sage Publications, 1995. 185 s. ISBN 0-8039-5095-0.

SILVERMAN, David. *Doing Qualitative Research: A practical handbook*. London: Sage Publications, 2000. 316 s. ISBN 0-7619-5822-3.

SIROVÁTKA, Tomáš: Rodinné chování a rodinná politika v České republice. In: MAREŠ, Petr a Tomáš POTOČNÝ (eds.). *Modernizace a česká rodina*. Vyd. 1. Brno: Barrister & Principal, 2003, s. 37-60. ISBN 80-86598-61-6.

SOUKUPOVÁ, Eva: Neprovdané matky v sociálním systému. In: HAMPLOVÁ, Dana (ed.). *Děti na psí knížku?: Mimomanželská plodnost v ČR*. Vydání první. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007. s. 79-97. ISBN 978-80-7330-128-6.

ŠMOLKA, Petr. Soužití bez svatby. *Rodina* [online]. 19. 04. 2002 [cit. 2012-02-14]. Dostupné z WWW: <<http://www.rodina.cz/clanek2465.htm>>.

VAN DE KAA, D. J.: The second demographic transition revisited: Theories and expectations. In: Beets, G. C. N. et al. (eds.): *Population and family in the Low Countries 1993: late fertility and other current issues*. Lisse: Swets & Zeitlinger, 1994, s. 81–126. ISBN 90-265-1395-X.

VYMĚTALOVÁ, S.: Partnerský vztah. In: Fialová, L. et al.: *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 99–133. ISBN 80-85850-87-7.

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů.

ZEMAN, Kryštof: Nemanželská plodnost – demografický přehled. In: HAMPLOVÁ, Dana (ed.). *Děti na psí knížku?: Mimomanželská plodnost v ČR*. Vydání první. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007. s. 17-27. ISBN 978-80-7330-128-6.

Seznam příloh

Příloha č. 1: Scénář (návod pro vedení rozhovoru) pro nesezdané páry (text)

Příloha č. 2: Ukázka z přepisu rozhovoru (text)

Příloha č. 3: Podíl faktických manželství z úplných rodin celkem k 1. 3. 2001 – územní rozložení (graf)

Příloha č. 4: Bydlení faktických manželství a manželských párů k 1. 3. 2001 – podíly v % (tabulka)

Příloha č. 5: Medailónky mých vypravěčů a vypravěček (text)

Přílohy

Příloha č. 1: Scénář (návod pro vedení rozhovoru) pro nesezdané páry (text)

Dobrý den,

Krátké představení tazatele, projektu a cílů rozhovoru..

Podepsání informovaného souhlasu ve dvou kopiích, jednu z nich si ponechat.

A. Základní informace o páru (vyplnit jednou za pár)

Délka vztahu:

Délka společného soužití:

Společné děti: o ano o ne

Počet dětí: Věk dětí:

Bydlení: o v osobním vlastnictví

Místo bydliště:

o podnájem/pronájem

B. Důvody volby nesezdaného soužití (již pro každého z páru)

- **Jak se stalo, že jste začali s partnerem/partnerkou žít nesezdaně?** (Kdy a proč?
Plánované x vyplynulo. Kdo s tím přišel?)
- **Z jakého důvodu jste (prozatím) neuzavřeli manželství?** (např. nejistota volby toho pravého, zkouška společného soužití, pocitu větší volnosti/svobody, pocitu méně závazků, možnosti snadnějšího rozchodu, prozatímní nepřítomnost dětí, nedůvěry v manželství, zbytečnosti manželství, budování kariéry, nedostupnosti vlastního bydlení, neukončeného vzdělání, ekonomické nesoběstačnosti, nákladnosti svatby, výhodnějším dárkám)
- **Je nesezdané soužití Vaše osobní volba? Nebo žijete v nesezdaném soužití spíše z důvodu respektování přání partnera?**

C. Postoje okolí

- **Ovlivnila Vaši volbu žít v nesezdaném soužití akceptace tohoto svazku společností, postoj rodičů?**
- **Jak jste podle Vás vnímání okolím? Jak na to reagovali/reagují?** (rodiče, prarodiče, kamarádi, škola/školka, děti)

D. Manželství

- **Co pro Vás znamená manželství? Co si představíte pod pojmem manželství?**
- **Uvažujete vy osobně v budoucnu o uzavření manželství?** (případně v jakém časovém horizontu)

- **Proč ho ne/chcete uzavřít?** (*uzavření např. kvůli dětem, jistotě, tradici, majetkoprávním vztahům*)
- **Za jakých okolností (kdy) byste ho uzavřeli?** (*např. narození dítěte, vyřešení bytové situace...*)

E. Výhody a nevýhody

- **Co vidíte jako výhodu nesezdaného soužití?**
- **Pocitujete nějaké nevýhody nesezdaného soužití? Setkali jste se s obtížemi vyplývající z nesezdanosti?** (*vnímají nějaké legislativní omezení, právní nároky, instituce – přiznávání otcovství, příjmení dítěte*)
- **Domníváte se, že nesezdané soužití má dostatečnou právní ochranu?**
- **Jaké jsou podle Vás výhody manželství?**
- **Jaké má podle Vás manželství nevýhody?**

F. Socio-ekonomické ukazatele

Pohlaví: o muž o žena

Věk :

Rodinný stav druhá/družky:

o svobodný/á

o vdaná/ženatý

o rozvedená/rozvedený

o vdovec/vdova

Vzdělání:

o základní bez vyučení

o středoškolské bez maturity

o středoškolské s maturitou

o VŠ nebo VOŠ

Ekonomická aktivita (*více možností*)

o ekonomicky neaktivní (důchodce – starobní, invalidní, na mateřské, studuje, apod.),

o zaměstnaný/á na plný úvazek,

o zaměstnaný/á na částečný úvazek,

o podniká,

o hledá si práci

Děkuji za Váš čas...

Příloha č. 2: Ukázka z přepisu rozhovoru s Pavlínou (text)

O: Já se vás chci na začátku zeptat, jestli souhlasíte s pořízením nahrávky rozhovoru?

P: Ano.

(Následují otázky na seznámení páru, začátek vztahu apod. – tyto otázky byly pokládány, aby se respondenti rozmluvili, proto tuto část rozhovoru neuvádím.)

O: Takže teď spolu žijete nějakých osm [let]?

P: [Hmm].

O: No a z jakého důvodu jste se nevzali?

P: No, těch důvodů bude asi víc.. Já mám tak všeobecně na svatby totiž takový názor, že mě naprosto děsí veškeré svatební přípravy, já si vůbec nedovedu představit, teď se zrovna bude vdávat kamarádka, a když ji poslouchám, co to všechno obnáší, tak já si vůbec nejsem jistá, jestli já tohle chci někdy absolvovat. Já jsem ještě zrovna docela bych řekla takový puntičkář a měla bych stres z toho, že by to nebylo všechno perfektní, což nikdy není a (.)

O: Jo, takže byste třeba chtěli nějakou lepší svatbu a bojíte se toho, že..

P: = no to je právě ten další důvod. Vlastně nejsem si jistá, jestli bych do toho chtěla investovat. Když bych chtěla fakt pěknou svatbu, tak by se do toho musely investovat strašný peníze, což zase mě připadá, tak asi trochu zbytečný a já bych to radši investovala asi do lepšího bydlení nebo do nějaké pořádné dovolené. Takže těch důvodů je tam asi víc, a když jsem to tak jako povídala Pavlovi, tak mi připadalo, že on vlastně na to má podobný názor, že mu připadá zbytečný za to vyhodit já nevím tři sta, čtyři sta tisíc, za jediný den, kdy stejně rok předtím budeme ve stresu, budeme všechno domlouvat, řešit, každý na to bude mít jiný názor že jo, rodiče se do toho budou chtít trošku jako vmísit a (.) Takže z tohoto důvodu se zatím nebereme, a když to nadhodíme tohle téma, tak se tomu většinou zasmějeme, protože řekneme: my absolutně nevíme, jak to jednou uděláme (smích). Pravděpodobně to dopadne tak, že budeme my, dva svědci a někde narychlo to proběhne, ale zatím jsme vůbec žádný plány nedělali.

O: Takže jsou tam ty důvody i jako finanční, ale jinak nějaký emocionální?

P: ..Jako já nechci, aby to vyznělo, že ten hlavní důvod je ten finanční, to ani ne, to spíš jako z mého pohledu je to prostě to, že bych musela řešit strašně věcí strašně dlouhou dobu, což jako mě připadá.. za ten jeden den, kdy ta nevěsta se teda vdává tak (.) a já hlavně nejsem ani ráda středem pozornosti, takže pro mě by to byl stres, já bych si to

neužila, já bych prostě byla celý den ve stresu a měla bych pocit, že všichni se musí dobře bavit.

O: A chystáte se teda, uvažovali jste o tom, že se někdy vezmete?

P: No jako občas to nadhodíme, ale nikdy jsme nedošli k závěru, jako že bychom si stoprocentně řekli: jó musíme to jednou udělat.

O: Takže ještě tak jako nevíte?

P: Hmm.

O: A jak se na to, že žijete nesezdaně, tvářilo okolí, třeba rodiče? Nevadilo to nikomu?

P: Nejsem si úplně jistá z Pavlovy strany, co rodiče, tam si myslím, že možná nějaký náznaky byly, ale nebyla jsem u toho já. Myslím si, že možná mamka Pavlova mu něco tak jako naznačila, protože z Pavla pak vypadlo, že do něj docela často hučela kvůli dítěti – abychom si teda pořídili dítě, že už na to máme věk, a na co pořád čekáme. Takže možná i kvůli té svatbě jestli tam nějaký náznaky byly, ale já si myslím, že všeobecně v dnešní době to začíná být poměrně běžné, že se ty lidi neberou a já osobně si myslím, že je úplně super si to vyzkoušet a já bych to doporučila úplně všem mladým, aby prvně se spolu sestěhovali, zjistili [jestli vůbec to k tomu je..]

O: [jestli to bude fungovat a pak teprve..]

P: = no takový to rozčarování a v největší zamilovanosti se vezmeme, a pak zjistí, že to vlastně nejde tak.. a moji rodiče vůbec, moje mamka je člověk, který mi do ničeho nemluví, respektuje moje rozhodnutí.

O: A nikomu jinému, třeba prarodičům, známým to nevadilo? Ani třeba teď, když už spolu máte dítě?

P: Ne. Vůbec jako si nevybavuji, že by někdo z rodiny.. A možná, že občas třeba někdo řekl, když jsem teda porodila toho malého, že nám asi pár lidí řeklo: no a kdy se teda vezmete? Ale nic konkrétního, že bych od někoho cítila vyloženě jako: no tak už byste se teda měli vzít, a kdy to teda bude? To vůbec. Spíš tak jako z legrace to lidi nadhodí.

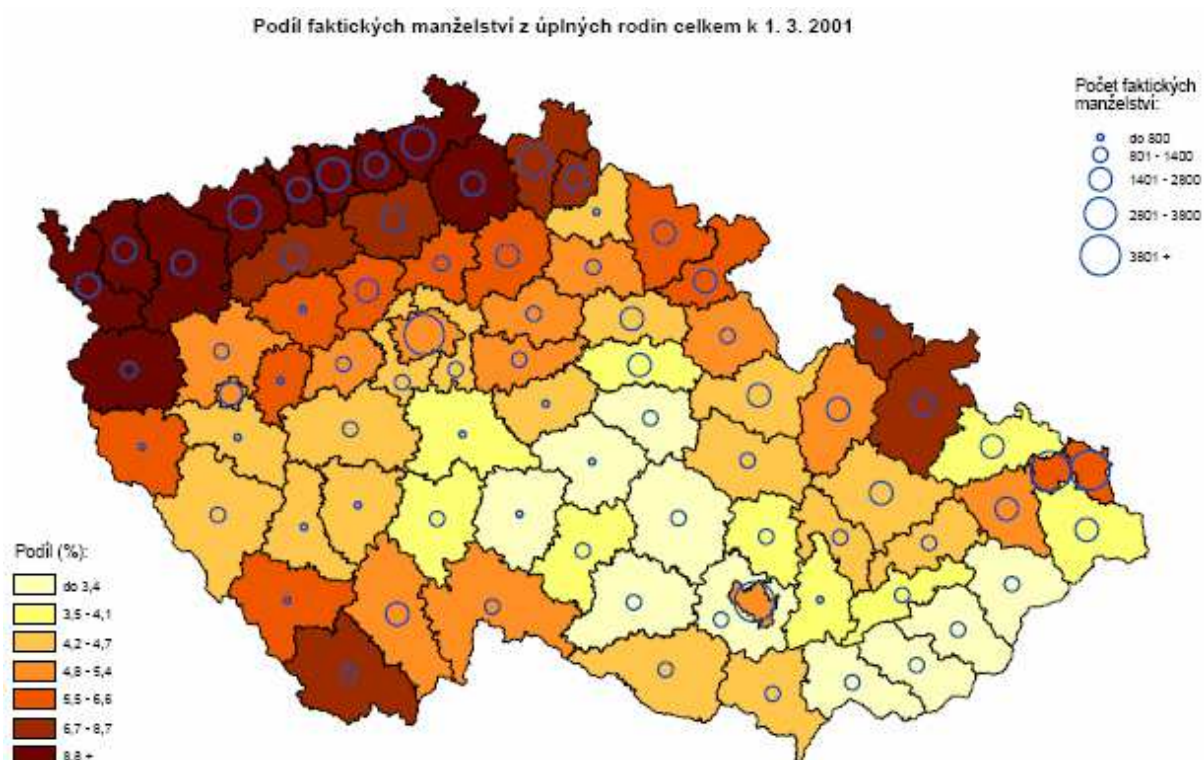
O: Jo, takže to ostatní berou dobře.

P: = no já myslím, že kdyby byl tlak ze společnosti, jakoby třeba od rodičů, prarodičů, tak o to víc my bychom se seklí a řekli bychom: A ne! Brát se nebudeme (smích).

(Zbývající část rozhovoru.)

O: Tak jestli už vás nic nenapadá, tak je to všechno. Děkuji, hodně jste mi pomohla.

Příloha č. 3: Podíl faktických manželství z úplných rodin celkem k 1. 3. 2001 – územní rozložení (graf)

Zdroj: ČSÚ 2004

Příloha č. 4: Bydlení faktických manželství a manželských párů k 1. 3. 2001 – podíly v % (tabulka)

		Faktická manželství			Manželské páry		
		bez záv. dětí	se záv. dětmi	celkem	bez záv. dětí	se záv. dětmi	celkem
Počet obytných místností							
z	1 obytná místnost	18,4	12,4	16,0	5,3	3,7	4,5
celk	2 pokoje	37,7	32,5	35,6	29,5	20,7	25,4
u	3 pokoje	30,3	37,4	33,2	40,0	44,1	41,9
	4 pokoje	8,4	10,9	9,4	14,8	17,8	16,2
	5+ pokojů	4,4	5,9	5,0	10,1	13,3	11,6
Kategorie bytu							
z	I. kategorie	85,9	83,3	84,8	91,0	93,4	92,1
celk	II. kategorie	9,3	11,3	10,1	6,9	5,2	6,1
u	III. kategorie	2,3	2,6	2,4	1,3	0,8	1,1
	IV. kategorie	1,9	2,0	1,9	0,5	0,3	0,5

Zdroj: ČSÚ 2004

Příloha č. 5: Medailónky mých vypravěčů a vypravěček (text)

Alan a Andrea spolu chodí tři roky, z toho dva roky spolu žijí v Andreině bytu v Milovicích. Andree je 25 let, má středoškolské vzdělání s maturitou a pracuje na plný úvazek. Zkušenost s manželstvím nemá. Alanovi je 33 let, je rozvedený, má střední vzdělání bez maturity a taktéž je zaměstnán na plný úvazek. Děti nemají.

Jan s Jolanou jsou spolu dva roky. Po půl roce, když zjistili, že je Jolana těhotná, se sestěhovali. Nyní spolu bydlí v pronajatém bytu v Nymburce, ale již brzo se přestěhují do domu, který staví. Jolaně je 21 let a v současné době je na rodičovské dovolené s jejich roční dcerou Jolankou. Janovi je 27 let a pracuje na plný úvazek. Jan má středoškolské vzdělání s maturitou, Jolana si maturitu dodělává při rodičovské dovolené. Oba dva jsou dle rodinného stavu svobodní.

Pavel s Pavlínou jsou partnery necelých devět let a bydlí spolu přes sedm let v podnájmu v Praze. Pavlíně je 37 let, má střední vzdělání zakončené maturitou a v současné době je na rodičovské dovolené s jejich 14 měsíčním synem Petříkem. Pavlovi je 35 let, má vysokoškolské vzdělání a pracuje na plný úvazek. Ani jeden z nich ještě neměl zkušenost s manželstvím.

Richard s Renátou jsou spolu sedm let. V době kdy se seznámili, byl Richard ještě ženatý. Bydlí spolu čtyři roky, současně v Richardově domě v Jičíně. Renátě je 29 let a je svobodná. V současné době je vedena na úřadu práce jako nezaměstnaná a dálkově studuje vysokou školu. Richardovi je 40 let, má taktéž střední vzdělání zakončené maturitou, pracuje na plný úvazek a k tomu ještě podniká. Mají spolu tříletou dceru Radku. Krátce po skončení výzkumu se rozešli.

Tomáš s Terezou spolu chodí přes deset let. Bydlí spolu asi 9,5 roku v Tomášově domě Praze. Mají spolu čtyřletého syna Tadeáše. Ani jeden z nich nikdy neuzavřel sňatek. Oběma je 38 let. Tomáš má vysokoškolské vzdělání a pracuje na plný úvazek. Tereza má střední vzdělání s maturitou ale v současné době dokončuje dálkově vysokou školu. Je nezaměstnaná.